

2
КЛАС

Н. В. Піканова

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ

Н. В. Піканова

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ

Підручник
для 2 класу спеціальних закладів
загальної середньої освіти (Н 91)

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ
«Либідь»
2019

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 17.04.2019 р. № 515)

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

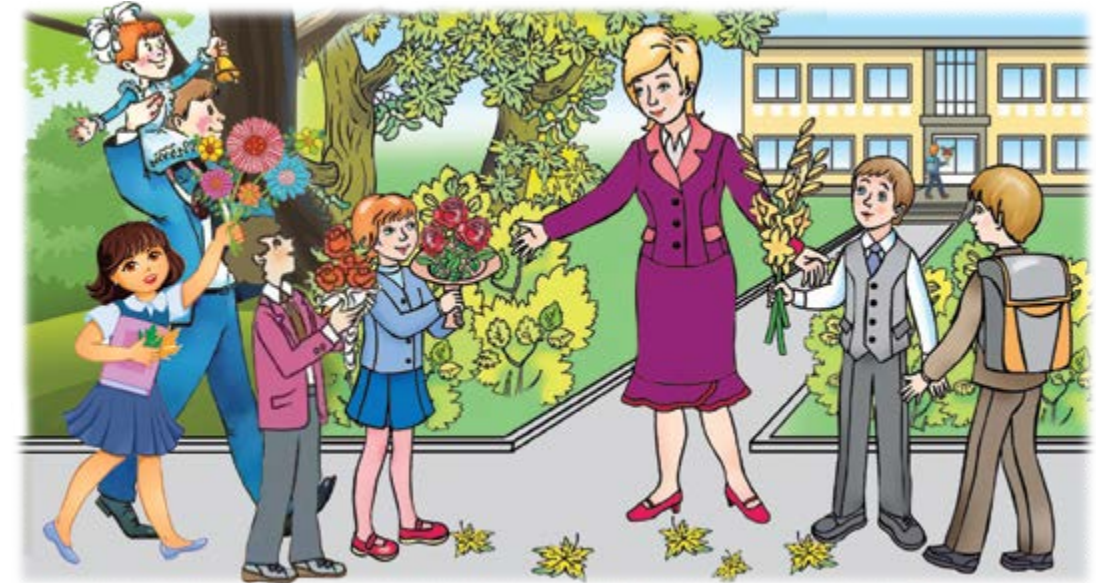
Умовні позначення:

— запитання й завдання

— СЛОВНИЧОК

Вереснева пісня

З вулиць міста, з дитсадочків
серпень діток позбирав.
Різних віршів і таночків,
як умів, понавчав.

Потім вересню дзвінкому
доручив малечі цвіт,
щоб відкрив їм двері школи,
у науки дивний світ.

Вереснева пісня лине,
і дзвенить шкільний дзвінок.
Малюків щаслива зміна
поспішає на урок.

Наталія Трищ

Піканова, Н. В.

ПЗ2 Літературне читання : підруч. для 2 кл. спец. закл. заг. серед-
ньої освіти (Н 91) / Н. В. Піканова. — К. : Либідь, 2019. — 160 с. : іл.

ISBN 978-966-06-0796-5.

УДК 811.161.2*кл2(075.2.056.313)

© Піканова Н. В., 2019

© Гутман М. Б., ілюстрації, 2019

ISBN 978-966-06-0796-5

До школи

Так сонячно-ясно довкола,
і тануть хмаринки вгорі.
До школи,
до школи,
до школи
сьогодні ідуть школярі.

Врожаями ниви достигли,
багрець пломеніє з дібров.
До книги,
до книги,
до книги
душа поривається знов.

Дозріли калинові гронця,
над ними ясніє блакить.
До сонця,
до сонця,
до сонця,
як спів, наша мрія летить.

Відколи, скажіть нам, відколи
цей вересень з нами рідня?
До школи,
до школи,
до школи
ведуть нас дороги щодня.

Микола Сингаївський

Ниви — поля, на яких ростуть хлібні культури.
Багрець пломеніє з дібров — здалеку видно дубові гаї з густо-червоним, пурпуровим листям.

1. Про які радісні дні говориться у вірші?
2. Розкажи, як пройшов перший день навчання у твоїй школі.
3. Розкажи про твій літній відпочинок.
4. Чи намагаєшся ти правильно вимовляти слова?
5. Намалюй, що тобі сьогодні найбільше сподобалося.

Поради дитині

Будь чемним і привітним,
кмітливим, не тендітним.
Роби зарядку рано-вранці,
і лад щоб був в шкільному ранці.
До вчителів уважно прислухайся
і тільки доброго навчайся.
І дома батька й матір
навчися шанувати.
Тоді з тебе, дитино,
і виросте людина.

Юрій Скрипін

Чемним — ввічливим.

Не тендітним — тут: не слабким, не кволим, з міцним здоров'ям.

До вчителів уважно прислухайся — будь уважним на уроках.

Шанувати — поважати, виявляти турботу.

Шкільний дзвінок

Дзвенить, дзвенить шкільний дзвінок —
нас закликає до навчання.

Ми поспішаєм на урок
і знову йдемо в світ пізнання.

Тут наші любі вчителі
нам формули життя виводять
і навчають дисциплін
та безліч прикладів наводять.

Сидять за партами мої
найкращі друзі в цілім світі,
нас всіх єднають дні шкільні,
снагою нових мрій сповиті.

Дзвенить, дзвенить шкільний дзвінок —
перерву він оповіщає,
а після неї на урок
учнівську всю сім'ю збирає.

І знову дзвоник кличе нас —
спішімо, друзі, до навчання,
бо промайне так швидко час
й пора настане розставання.

Лариса Зоріна

Формули життя виводять — висловлюють стислі, точні поради, як треба жити.

Снагою нових мрій сповиті — сповнені бажання, прагнення нових мрій.

1. Чи подобається тобі навчатися?
2. З ким ти дружиш у класі?
3. Скажи, як ти ставишся до своїх друзів.
4. Чим саме тобі подобається твій друг (подруга)?
5. Дай корисну пораду своєму другові (подрузі).

Головна професія

Спитай у тата і у мами,
які професії у них.
Професій різних є чимало,
сповна їх вистачить на всіх!

Та є одна з-поміж професій,
якої вчаться всі в житті,
вона для кожного найперша,
якої вчитимешся й ти!

Учитель, лікар чи геолог,
письменник, слюсар чи кресляр —
всі називають головною
одну професію — школяр!

Бо всім відомо, що без школи,
без знань, що мусиш там набуть,
не станеш у житті ніколи
тим, ким в дитинстві мрієш бути!

Анатолій Костецький

1. Ким працюють твої батьки?
2. Що ти знаєш про професії своїх батьків?
3. Ким ти мрієш стати, коли виростеш?

Любіть книгу!

(Скорочено)

Не дуже любив книгу Василько. І не дуже чемно з нею поводився.

...От одного вечора ліг він спати та й узяв книжку перед сном почитати. А Василько знав, що, як лежачи книжку читати, псується зір і псується книжка. Лежить Василько, читає і задрімав. А книжка — бух на підлогу. Аркуші в книжці й пожмакалися.

І сниться Василькові, що він сам книжка.

От бере його, книжку-Василька, Оленка, що теж не дуже поважає книжку, бере, читає і водночас обідає. Борщ із ложки — кап та й на Василька-книжку.

А потім ухопили Василька-книжку Мишко й Вова та давай на ньому різні дурниці писати.

А потім позакладав якийсь марало-художник у книжку пензлі...

Далі ще гірше!

Оленка почала Василька-книжку ножицями різати — малюнки вирізати... Болить Василькові, аж «рятуйте!» хоче крикнути...

Тільки-но Оленка ножиці прийняла, як хтось гарячого праса поставив на Василька-книжку. Горить Василько-книжка, дим із нього йде! Пече йому...

Уже Василько-книжка не книжка, а саме шмаття, в яке загорнула Оленка свій сніданок!

Так гірко та так боляче зробилося Василькові, що він аж прокинувся!

— Ой, що зі мною зробили?!

А потім, здогадавшись, що то був тільки сон, зітхнув легше. А зітхнувши, подумав та й гасло про книжку склав:

«Бережи книжку — це твій друг!»

І ніколи вже не псує Василько книг та й товаришів соромить, коли хтось із них не береже книжку.

Остап Вишня

Задріма́в — неміцно заснув.

Дурні́ці — позбавлені розумного змісту слова.

Мара́ло — поганий художник.

Прас — те саме, що **пра́ска**.

1. Прочитай по черзі уривки, в яких описується, що діти робили з Васильком-книжкою.

2. Як ти думаєш, чи добре ставилися діти до книжки?

3. Що змінилось у ставленні Василька до книжок, коли він прокинувся?

4. Яке гасло склав Василько про книжку?

5. Розкажи, як ти і твої друзі ставитеся до книжок.

Школярик

Закінчилися уроки,
гайда зараз де-небудь,
поки батько прийде, поки
сині сутінки впадуть...

Може, в парк на каруселі?
В сад сусідський через тин?..
Всюди друзі є веселі, —
вдома сум, коли один...

Ось і хлопці, ось і м'ячик!
Дожену я їх скоріш...
— Спершу розв'яжи задачі
і напам'ять вивчи вірш!

Насторожився школярик,
оглядається тихцем...
— Що за диво? Що за чари?!
Звідкіля йде голос цей?

Біля нього ні людини...
І не мати, і не брат...
Ну, а голос звідкись лине
і лякає не на жарт!

Може, феї це казкові
стережуть його від зла?
Ні, — школярська власна совість
добрий голос подала.

Марія Хоросницька

 Сутінки — напівтемрява, що настає після заходу сонця.
Насторожився — став виявляти занепокоєння, тривогу.
Тихцем — потихеньку, намагаючись не створювати шуму.
Чари — чаклунство.
Фея — добра чарівниця.

-
1. Що ти робиш після закінчення уроків?
  2. Чи любиш ти читати?
  3. Чи повторюєш ти вдома те, чого вчили в школі?
  4. У які ігри ти любиш грати після школи?
  5. Чи багато в тебе друзів?
  6. Розкажи, як ти і твої друзі ставитеся до навчання.

На вулиці

Іде дівчинка в школу. Бантики чистенькі, платтячко випрасуване, черевики блищать. Поряд з нею — мама, несе її портфель. А позаду двоє хлопців ідуть, розмовляють.

Один каже:

— Дивись, яка охайна дівчинка. Аж глянути любо.
Чистьоха!

А другий йому відповідає:

— І зовсім вона не чистьоха.

— Це чому? — здивувався перший. — Вона ж он яка чистенька.

— А тому, що все за неї мама робить. Навіть портфель її до школи носить, я щодня бачу. Лїнівї охайними не бувають.

Так чи не так?

Олег Буцень

Чистьо́ха — дуже охайна.

1. Хто йшов у школу?
2. Про кого розмовляли хлопчики?

3. Прочитай, що про дівчинку сказав один хлопчик.
4. Що відповів другий хлопчик?
5. Чому хлопчик назвав дівчинку лінивою?

Вчіться, діти!

(Уривок)

Вчіться, діти! Мудра книжка
скаже вам чогось багато
з того, що колись другими
і посіяно, й пожато.

Та і те запам'ятайте,
що для кожного народу
ще одна є з книжок книжка,
та, що ми зevamo природа.

Яків Щоголів

Посіяно — зерно кинуте в землю, щоб проростало.

Пожато — зібрано урожай.

Загадки

Не куц, а з листочками,
не сорочка, а зшита,
не людина, а розказує.

Дуже я потрібна всім —
і дорослим, і малим.
Всіх я розуму учу,
а сама завжди мовчу.

Прислів'я

З книжкою дружи, прочитай і іншим розкажи.

Золото добувають із землі, а знання — з книги.

Чи вмієш ти ходити?

(Скорочено)

— Чи вмієш ти ходити? — запитав якимось тато.
Дивне запитання. Усе життя ходжу, бігаю і раптом:
чи вмію я ходити?

— А чи вмієш ти стояти? А сидіти вмієш?
Якби про це запитав не тато, а хтось із хлопців,
я б йому відповів! Знав би він, як жартувати.

Від тата я почув, що хода залежить від постави, а
поставою називається те, як людина тримає себе, коли
йде або сидить.

— Гарну поставу в себе, — пояснив тато, — по-
ступово виробляє сама людина. Для цього треба сте-
жити за собою, не горбитися, голову тримати прямо,
а плечі трохи відводити назад. Сидіти правильно теж
не всі вміють.

— А як треба сидіти?

Чаклунка

Осінь фарби готувала,
у відерця наливала.
Змішувала, чаклувала,
потім все розфарбувала.
Придивіться, все довкола
стало різнокольоровим!

Наталія Замрія

Золота осінь

(Скорочено)

Осінь пора наступає за літом. Вона обіймає вересень, жовтень і листопад.

Уже немає літньої спеки, і дбайливий господар збирає плоди своєї праці. Люди вибирають картоплю —

— Правильно сидіти треба ось так. — Тато присунув стільця до столу і сів на нього. — Треба нахилитися трохи вперед, але не горбитися і не опускати низько голови. Треба, щоб плечі були на одному рівні. І ні в якому разі не можна спиратися грудьми на край стола чи парти.

Я слухав тата і думав про те, що тепер стежитиму за тим, як я ходжу, сиджу, стою. А ви? Ви теж подумайте над цим.

Октав Панку-Яш

Поступово — не зразу, а в певній послідовності.

1. Які корисні поради дав батько хлопчикові?
2. Знайди в тексті рядки, де батько розповідає, як потрібно правильно ходити, сидіти.
3. Розкажи: як ти сидиш за партою; як ти ходиш вулицею.
4. Покажи своєму товаришеві, як потрібно правильно сидіти, тримати плечі й голову.

Запам'ятай і завжди виконуй ці **правила**.

- Сиди за партою рівно.
- Ноги став на підлогу.
- Обидві руки клади на парту.

наш другий хліб, збирають вітамінні перці, буряк та моркву. Ідуть заготовівлі на зиму.

А скільки роботи в садах — треба вчасно зібрати яблука і груші, а там на черзі сині сливи. А який восени виноград! Яка насолода для малят і скільки клопоту для родини, щоб зберегти це все на довгу зиму!

Осінь — пора легкого смутку. Покидають нас наші друзі — перелітні птахи. Летять ключі журавлів. Не побачимо вже ластівок, ще раніше відлетіли жайворонки, граки й зозулі...

Готується до зими тваринне царство. Подбали про зиму білочки і бобри, підготували нори великі лісові мешканці, готується до зимової сплячки їжак. А щодо зайця, то в нього турботи ще й про власну шубку: з першим снігом треба міняти сіру на білу, щоб мисливці не вгледіли.

Котиться нижче до землі сонце. Воно вже не пече, як улітку, але ще пестить землю-трудівницю, яка готується до зимового спочинку.

За *Валентиною Невською*

Клопіт — справа, робота, до якої треба докласти зусиль.

Смуток — невеселий настрій.

Не вгледіли — не побачили, не помітили.

1. Прочитай речення про осінню пору.
2. Розкажи, як починається осінь.
3. Що люди роблять на городі восени?
4. Яка робота в людей восени в садах?
5. Прочитай, які перелітні птахи покидають нас восени.
6. Чи доводилося тобі бачити, як летять у вирій птахи?
7. Розкажи, як готуються до зими лісові мешканці.
8. Знайди і прочитай, яке сонце восени.

Прислів'я

Всякому літові кінець, а осені — початок.

Вересневий час — сім погод у нас.

Весна красна квітами, а осінь — плодами.

Вересень пахне яблуками, а жовтень — капустою.

Осіння лічилка

Одна — велика диня,
а он **два** буряки,
три баклажани сині,
чотири огірки.

А далі теж не пусто:
червоних **п'ять** перчин,
шість качанів капусти,
солодких **сім** морквин.

Ще далі поглядімо,
що осінь принесла,
анумо полічімо
останні три числа:

це — помідорів **вісім**
та **дев'ять** картоплин,
а у вінку повисли
аж **десять** цибулин.

Адлер Королів

1. Назви овочі, які збирають восени.
2. Прочитай, скільки яких овочів згадано у вірші.
3. Намалюй овочі в порядку згадування у вірші.

Восени

Що казати, восени радісно людині:
та вминає кавуни,
ця куштує дині.
Мова мамина палка
лине з відучора:
— З'їв би, синку, огірка,
спробуй помідора.
Голос тата чую теж у кімнатній тиші:
— Що ж ти яблуко жуєш,
грушку не скінчивши?
З'їв я сливок рівно сім,
персик в роті тане...
Доки я усе не з'їм,
зима не настане!

Віталій Березінський

Дрімають села...

(Уривок)

Дрімають села. Ясно ще
осіннє сонце сяє,
та холодом осіннім вже
в повітрі потягає.

Темно-зеленії садки
дрімають вже без плоду,
і тихо гріються хатки,
і верби гнуться в воду.

Ще ліс не стогне тим важким,
осіннім, довгим тоном,
і ще стрілою ластівка
звиваєсь над загоном.

Іван Франко

Потягає — злегка віє.

Важким... тоном — низьким звуком.

Стрілою... звиваєсь — стрімко злітає вгору.

1. Знайди у вірші слова, які підкреслюють початок осені.
2. Як ти розумієш вислови: «дрімають села», «садки дрімають», «тихо гріються хатки», «ліс не стогне»?
3. Чим тобі подобається осінь?

Осінній день

(Скорочено)

День був ясний, сонячний та теплий. Надворі була посуха. Небо синіло, як літом. Сонце ходило на небі низько, але ще добре припікало своїм промінням. Тихий вітер ледве ворухився. Половина листя на вербах уже пожовкла, але на тополях, на осоках лист зеленів, ніби влітку. Якби не жовте листя в садах, то можна було б подумати, що надворі справжнє літо. Надворі летіло павутиння. Воно обснувало тополі, верби, стіжки, тини; маяло на вершечках садків і знов летіло та летіло; хто його зна, де воно й бралось.

Іван Нечуй-Левицький

Посу́ха — посушлива погода (коли вже давно не було дощу).

Обснувáло — густо обмотало, обплело.

Тин — огорожа, сплетена з лози, тонкого гілля.

Мáяло — розвівалося.

1. З яких слів зрозуміло, що письменник змальовує ранню осінь?
2. Знайди в тексті речення, з яких зрозуміло, що це останні погожі дні.

Загадка

Хто золотом дерева вкриває,
а незабаром його зриває?

Коли нема — чекають,
коли прийду — тікають.

Вересень

Вже минуло тепле літо,
осінь наступає,
хлібороб зі свого поля
спілий плід збирає.

.....
Ходить вересень над полем
межею вузькою,
платить усім за труди
щедрою рукою.

Щирий, наче рідний батько,
про всіх пам'ятає,
певно, нині й найбільшій
кусник хліба має.

Хто трудився весну й літо,
той добра доступить,
тому вересень дарунка,
певно, не поскупить.

Юрій Шкрумеляк

Щéдрою руко́ю — не шкодуючи.

Ку́сник — шматок.

Досту́пить — одержить, досягне.

Не поску́пить — щедро обдарує.

1. На що багатий в Україні вересень?
2. Як ти розумієш рядки: «платить усім за труди щедрою рукою»?
3. Розпитай у вчителя про працю хлібороба.
4. Як треба ставитися до хліба?

Тополя

Росла собі край дороги тополя.
Мимо неї мчали вантажні автомаши-
ни, автобуси, мотоцикли, ліниво повз-
ли трактори.

А тополя то вмивалася дощами,
то обсушувала свої листочки на
сонці.

Якось уранці чубатий хлопчина
гукнув до матері, що вела його за
руку:

- Мамо, дивіться!
- Що там, сину?
- Тополя засвітилася.

Жінка стала й радісно усміхнулася: тополя справді
ніби зайнялася зсередини. Листочки навколо стовбура
пожовкли, а зовні ще милували око потемнілою густою
зеленню. Тому й здавалося, що дерево підсвічується
невидимими світильниками.

Хлопчик допитувався:

- Мамо, там лампочки? Як на ялинці?
- Ні, Юрасику, то листочки так світяться.
- А хто їх посвітив?
- Осінь, мій хлопчику.
- Осінь?
- Еге ж.

Мати з сином милувалися вродою тополі, а мимо
мчали й мчали автомобілі.

За Миколою Магєрою

Осінні танці

Вітер взяв сопілку в руки:
«Ду-ду-ду!

Хто зі мною потанцює
у саду?»

Захиталися жоржини:

«Може, й ми!

Тільки ти нас над землею
підійми!»

«Шкода часу, — вітер каже, —
підіймать!

Видно, вам не доведеться
танцювать!»

Тут як зірвуться листочки
із дубка,

і з вербички, і з берези,
і з кленка, —

хто червоний, хто жовтавий,
хто рудий,

а хто трішечки зелений —
молодий.

Як закрутяться у танці угорі!

І низенько над землею, у дворі.

Вітер кинувся за ними:

«Ой, ду-ду!»

От хто вміє танцювати
до ладу!

Катерина Перелісна

1. Яке дерево росло край дороги?
2. Прочитай, які машини їхали мимо тополі.
3. Чому хлопчику здалося, що тополя засвітилася?

1. З ким вітер танцював у саду?
2. Які дерева росли в саду?
3. Листочки якого кольору вітер зривав із дерев?
4. З ким вітер не став танцювати в саду?

Осінь багату будемо питати (Гра)

Грати в цю гру треба так. Вибираємо Осінь, надягаємо на неї горобинове намисто, вінок із червоного та жовтого листя. Осінь стає всередину кола, а ми починаємо повільно ходити й співати:

Щедра Осінь і багата
з подарунками прийшла,
тож дозволь нам запитати:
— Що ти, Осінь, принесла?

Осінь відповідає:

- *Принесла пшениці...*
- Будуть паляниці! — кричимо ми всі разом.
- *Принесла вам гречки, діти!* — говорить Осінь.
- Кашу будемо варити! — кричимо всі разом.
- *І городини для вас!* — говорить Осінь.
- Буде суп і борщ у нас! — кричимо всі разом.
- *Стигли груші запашні!* — говорить Осінь.
- Заготуємо сушні! — кричимо всі разом.
- *А ще яблука — як жар!* — сміється Осінь.
- На варення, на узвар! — радіють усі.
- *Меду повні стільники!* — говорить Осінь.

— Будуть і медяники? — дивуються всі.
Після цього всі знову повільно кружляють і співають:

Різних овочів з городу,
хліба з поля припасла,
чи хорошу ти погоду
в подарунок принесла?

— *А як дощ із неба?* — хитро усміхається Осінь.
— Ой, дощу не треба! — кричать усі й розбігаються в різні боки.

Але Дощик тут як тут — він ганяється за нами і кричить:

— Хто під дощ потрапить, діти,
зразу буде той водити!

Усі бігають доти, доки Дощик не спіймає кого-небудь. Той, кого він спіймав, стає Дощиком, а Осінь треба вибрати самим.

Оксана Благініна

Горобінове намисто — намисто з ягід горобини.

Паляниця — хлібина з пшеничного борошна.

Горódина — овочі (капуста, огірки, морква та ін.).

Сушнія — сушені фрукти (груші, яблука), ягоди.

Як жар — червоні, як вогонь.

Узвár — компот із сушених фруктів.

Стільники — листи з воскових чашечок, що їх роблять бджоли для зберігання меду.

Медяники — медові коржики.

1. Що принесла Осінь?
2. Розучіть цю гру з однокласниками й пограйте в неї з учителем.

Дощова осінь

Водить осінь хороводи,
під мелодію дощів
на прогулянку виходять
парасолі і плащі.
Там розмову парасолі
із плащами завели:
«Ах, як довго у неволі,
у темниці ми були.
Та вернулися тумани,
задощило в небесах, —
і ми знову у пошані,
знов нас носять на руках...»
І прийшли тоді до згоди
парасолі і плащі,
що найбільша насолода —
це коли ідуть дощі.

Анатолій Качан

Водіти хоровод — ходити по колу з піснями, узявшись за руки.

Мелодія — тут: приємна, спокійна музика.

Неволя — відсутність волі, свободи.

Темниця — в'язниця.

Туман — скупчення найдрібніших крапель води, яке робить повітря непрозорим.

Пошана — почуття поваги.

Згода — взаємна домовленість; порозуміння.

Насолода — найбільше задоволення.

1. Про що завели розмову парасолі і плащі?
2. До якої згоди прийшли парасолі і плащі?

3. Чи подобається тобі дощова погода?
4. Як потрібно вдягатися в дощову погоду?
5. Пригадай, коли востаннє був дощ.

Осінь

Облітають квіти, обриває вітер
пелюстки печальні в синій тишині.
По садах пустинних їде гордовито
осінь жовтокоса на баскім коні.

В далечінь холодну без жалю за літом
синьоока осінь їде навмання.
В'яне все навколо, де пройдуть копита,
золоті копита чорного коня.

Облітають квіти, обриває вітер
пелюстки печальні й розкида кругом.
Скрізь якась покора в тишині розлита,
і берізка гола мерзне під вікном.

Володимир Сосюра

Печальні — сповнені суму, печалі.

Гордовито — з гідністю, самоповагою.

Баский — дуже швидкий, прудкий, жвавий.

Навмання — як вийде, без обдумування.

Покора — готовність виконувати чужі накази; слухняність.

1. Чому осінь називають жовтокосою?
2. Знайди уривок, у якому розповідається, на чому їде осінь.
3. Як ти розумієш слова «покора в тишині розлита»?
4. Яка пора року тобі найбільше подобається?

Жовкне листя

(Скорочено)

Вкривається багрянцем клен. Він стоїть на узліссі замріяний, ніби сумує, що надійшов жовтень. Іноді тихо вронить вирізьблений свій лист. А налетить вітер і почне безжально зривати осінню красу зажуреного клена, оголить його і гулятиме серед голого гілля.

А яка ніжна, золота берізка на тлі синюватих ялинок, зеленавих сосен. Вона опустила свої віти і теж журиться, що скоро придуть холоди.

Деякі квіточки ще не хочуть здаватись, поспішають доцвісти, поки перші морозці не вдарять по них. Але й ці останні квіти теж ніби насторожено зажурені.

Високо вгорі дзвінким передзвоном курличуть трикутники журавлів. Прямують на південь, поспішають. Десь перегукуються вгорі над нами і дикі гуси. На півночі вже холодно їм.

Олександр Копиленко

Узлісся — смуга на краю лісу.

Насторóжено — тривожно, зосереджено в чеканні чогось.

1. Як ти розумієш слова «вкривається багрянцем»?
2. Чому журиться берізка?

Осінь

(Уривок)

Висне небо синє,
синє, та не те;
світить, та не гріє
сонце золоте.

Темная діброва
стихла і мовчить.
Листя пожовтіле
з дерева летить.

Хоч би де замріла
квіточка одна.
Тільки й червоніє
що горобина.

Здалеку під небом,
в вирій летючи,
голосно курличуть
журавлів ключі.

Яків Щоголів

Замріла — ледь завиднілася.

Вирій — теплі краї, куди відлітають на зиму перелітні птахи.

Хто ж винен?

От і настала рання осіння пора... Ходить Мишко лісом і кличе:

— Зозулько-о-о!.. — Послухає трохи і знов товстим голосом: — Зозулько-о-о!..

Давніш, було, й відгукнеться Зозуленька: «Ку-ку»... А тепер її не чути. Тільки старенький Єнот хлюп-хлюп у воді: корінці на сніданок миє.

— Яка тобі Зозуленька? — питається він Мишка. — Вона ще на тому тижні у вирій подалася.

— Я ж недавно чув її голос!

— Це тобі, Мишку, може, примарилося, хи-хи-хи...

Не стерпів Мишко того «хи-хи» та як надасть Єнотові лапою. Той гульк у воду, сидить під берегом і квилить:

— Хіба ж я винен, що нема Зозулі, га-а-а?..

— А хто ж, хто винен? — трясє лапами Мишко, от-от заплаче з превеликого свого жалю...

Може, ви, діти, знаєте, хто ж винен?

За Юрієм Старостенком

Давніш — колись раніше.

Примарилося — привиділося.

Гульк — швидко опинився.

Квилить — жалібно говорить крізь сльози.

1. Чому не чути Зозуленьки?

2. Чи правий був Мишко, коли штовхнув Єнота?

3. Як би ти вчинив(-ла) на місці Мишка?

4. Чи був(-ла) ти в зоопарку, чи бачив(-ла) ведмедя та єнота?

Як берізка листя роздарувала

(Уривок)

Позолотила Осінь Берізку. Зблищала вона, засяяла. Хто не пройде, кожен Берізкою милується.

— От би мені таку ковдру теплу, як сонечко, — сказала Мураха, дивлячись на жовте листя.

— Ось, візьми, — відповіла Берізка і скинула один листочок.

Зраділа Мураха, схопила листочок, до мурашника поволокла.

— До мого б капелюха отаку золоту пір'їну, — обізався гриб Підберезник.

— Ось тобі золота пір'їнка, — скинула Береза ще один листочок.

Приліпив його Підберезник до капелюха, стоїть, не дихає з радощів.

— І мені б листочків трохи, — попрохав Їжачок.

Гойднула гілочками Берізка, аж кілька листочків упало на травичку. Покачався на них Їжачок, начепив листя на колючки і золотою кулькою додому покотився.

За Іриною Прокопенко

1. Кому роздарувала свої листочки Берізка?

2. На що схоже опале листя в лісі?

3. Збери кілька березових листочків і засуши їх.

Жоржини

Уже і вересню кінець,
настали дні холодні.
До нас, я чула, морозець
прийде вночі сьогодні.
Впаде на луки, на гаї,
побілить лист на вишні...
Погасить сонечка мої —
в саду жоржини пишні.
Та я морозцеві тому
не дам жоржин стоптати:
на руки ніжно їх візьму
і понесу до хати.

Марія Познанська

1. Коли в садках цвітуть жоржини?
2. Якого кольору бувають жоржини?

Жовтень

Тихо осінь ходить гаєм.
Ліс довкола аж горить.
Ясен листя осипає,
дуб нахмурений стоїть.

І берізка над потоком
стала, наче молода.
Вітер, мовби ненароком,
їй косиці розпліта...

Наталія Приходько

Багрянолистий жовтень

Непомітно, але впевнено вступає в свої права осінь.
За вереснем надходить один з найшанованіших нашим народом місяців — жовтень.

Українська назва місяця пов'язується з порою жовтіння листя на деревах.

Наш народ цей місяць **не називав** «грязенем», або «брудником» (від брудних доріг), «хмуренем» (від похмурих днів), «листопадником» (час опадання листя), «зазимником» (поява перших заморозків), а назвав його жовтнем за золоте вбрання дерев у лісах та садках.

Польові роботи вже закінчуються, нива засівається озиминою.

Народне прислів'я говорить, що «для роботящого Федота і в жовтні знайдеться робота». Триває ще збирання буряків, соняшнику, кукурудзи.

Жовтень, як і вересень, багатий на кольори. Він прикрашає землю в усі відтінки жовтого, червоного, рудого. Дерева ще одягнуті в багрянець, але поступово вони струшують додолу свої золоті листочки. У лісі багато опеньків. Цілими кошиками виносять їх люди з лісу. Птахи продовжують відлітати в теплі краї.

За Василем Скуратівським

Найшанованіший — той, кого всі поважають.

Заморозки — невеличкі ранкові або вечірні морози, що бувають навесні або восени.

Ніва — поле, на якому ростуть хлібні рослини.

Озимина — хлібні рослини, що проростають восени і зимують під снігом.

Багрянець — тут: густо-червоне листя на деревах.

Опéньки — назва їстівних грибів з жовтуватою шапінкою на тонкій високій ніжці.

1. Чому місяць назвали жовтнем?
2. Які роботи в селі проводять у жовтні?
3. Які зміни в природі відбуваються в жовтні?
4. Прочитай речення, де говориться про те, як наш народ не називав місяць жовтень.

Обмануті суниці

Повітря в осінньому лісі якесь особливе. Пахне грибами, стиглими грушами, м'ятою, смородиною, сосною хвоєю і ще чимось таким приємним, що дихаєш і не надихаєшся.

Цілісінький день можна блукати, і не втомишся.

Звідкись вітерець приніс духмяний аромат суниць. Повернувшись на суничні пахощі, спустився з горбка й опинився на маленькій галяві, геть усіяній суничником.

Початок жовтня був на диво теплим. І трапляється ж таке: обмануті теплом суниці посеред осені знову за-

цвіли. Серед зелених листочків білили ніжні квіточки. А там, де галявину сонечко зігрівало більше, можна було збирати ще один урожай. Мабуть, з усього лісу злетілися на привабливий медовий запах жовті оси. Кружляють роєм, сідають на ягоди, ласують солодким суничним соком.

Рідко таке трапляється. Скільки сховався лісових стежок, а суниці, що дозріли восени, побачив уперше.

Віктор Приходько

1. Чому восени зацвіли суниці?
2. Який місяць був надворі?
3. Назви перший місяць осені.
4. Назви останній місяць осені.

Кленові листки

Осінь, осінь... Лист жовтіє.
З неба часом дощик сіє.
Червонясте, золотисте
опадає з кленів листя.
Діти ті листки збирають,
у книжки їх закладають.
Наче човники, рікою
їх пускають за водою.
З них плетуть вінки барвисті —
червонясті, золотисті.

Іванна Блажкевич

1. Як ти розумієш слова «дощик сіє»?
2. Як граються з осінніми листками діти?
3. Чи доводилося тобі збирати осінні листя? Де?
4. Листочки з яких дерев тобі найбільше сподобалися?

Їжаки готують постіль

(Скорочено)

Увечері поверталися ми з полювання. Їхали лісом. Світло фар виривало з темряви чорні стовбури дубів, білі струнки берізки.

Під машину лягав жовто-коричневий килим опалого листя. Підстрибуючи на нерівній лісовій дорозі, машина йшла поволі.

Раптом ми зупинилися. Перед машиною лежала темна кулька, обліплена опалим листям.

Це їжачок злякався світла, шуму мотора і завмер на дорозі. Трохи освоївшись, звірок засопів, ворухнувся і боляче вколів долоню. Я покотив його по опалому листі. Кулька стала ще більша.

Завбачливий їжачок, що ніс на своїх голках постіль, примусив усіх нас подумати про зиму.

А їжачок у роздягнутому лісі готує з листя зимову постіль. Десь у заглибині, під корінням дерева, засне він до весни. Хоч і добре зажирів їжак восени, та нелегко йому проспати зиму. Глибоких підземних нір

звірки не риють, а біля поверхні землі під листяною ковдрою у сильні морози чимало їх і замерзає.

За Володимиром Пархоменком

Завмер — застиг на місці, припинив будь-які рухи.

Освоївшись — звикнувши до незнайомого місця.

Завбачливий — здатний наперед розгадати чий-небудь наміри.

Заглибина — ямка на поверхні.

1. Якою була лісова дорога?
2. Кого побачили на дорозі люди?
3. На що був схожий їжачок?
4. Для чого їжачок ніс листя?
5. Що їжачок робитиме взимку?

Прислів'я

Восени і горобець багатий.

Плаче жовтень холодними сльозами.

Жовтень

Подивись: на видноколі мов змінилися ліси.
Хто це їх у жовтий колір так барвисто покрасив?

Ось край річки — жовті клени і берези золоті.
Лиш ялиночки зелені залишились в самоті.

І пишаються дерева
золотим своїм вбранням:
— Це якийсь маляр, напевно,
догодити хоче нам.

А маляр цей — місяць Жовтень —
у відерцях чарівних
жовту фарбу перебовтав
і розбризкує по них.

Наталія Забіла

На видноклі — тут: навкруги.

Барвісто покрасів — забарвив у яскраві кольори.

Маляр — тут: художник.

1. Яку пору року описано у вірші?
2. Як змінилися ліси?
3. Який маляр пофарбував листя на деревах?
4. Виразно прочитай вірш.

Куликове болото

Як настала холодна осінь, журавель збирався в інший край та й каже куликові:

— Ось ну лишень, куличе, рушай і ти! Коли б ти знав, які хороші сторони є на світі! Тепло там та гарно, та всячина росте й плодиться.

— Дарма, — каже кулик, — мені й тут добре! Нема в світі над мое болото! Не бійсь, і тобі закортить вернутись до нього.

Олена Пчілка

Кулік — невеликий болотяний птах з довгими ногами і довгим дзьобом.

Хороші сторони є на світі — тут: хороші краї, країни.

Всячина — усе, що завгодно.

Плодиться — дає численне потомство.

Над моє — тут: кращого за моє.

Закортить — дуже захочеться.

1. Коли й чому журавель збирався в інший край?
2. Що сказав журавлю кулик?
3. Як називається твоя Батьківщина? Розкажи про неї.

Осінь

Небеса прозорі,
мов глибінь ріки.
Падають, як зорі,
з явора листки.

А над полем нитка
дзвонить, як струна,
зажурилась квітка —
чує сніг вона.

Дмитро Павличко

Над полем нитка — літає павутиння, схоже на нитку.

1. Вивчи вірш напам'ять.
2. Чи спостерігаєш ти за природою восени? Що тебе найбільше вразило?

Загадки

Без пензлика, без олівця
розфарбувала деревця.

Голі поля, мокне земля,
дощ поливає. Коли це буває?

Жовтень

Червоно й жовто розмальовує
він і берези, і кленки.

Стоять, пишаються обною
ліси, сади і байраки.

Над ними сонце низько-низько —
в гілки вплелися промінці.

...На пагорбку біля берізки
зійшлись погрітися зайці.

Та сонечко не припікає
так, як у літні теплі дні,

надворі осінь. В гущині
горішки білочка збирає.

Вже не почуєш голосистих
пташок у лісі й на ланах...

Їжак опале жовте листя
поніс у нору на голках.

Л. Ковальчук

Обно́ва — нова річ — одяг, взуття.

Байра́ки — яри, порослі лісом, чагарником.

Гущина́ — місце, де дерева або кущі ростуть дуже густо.

Голоси́сті — які мають сильний, дзвінкий голос.

1. Якою обною пишаються ліси?
2. Що зайці роблять на пагорбку?
3. Що роблять білочка, їжачок?
4. Чи ходили ви з дорослими в осінній ліс? Що ви там бачили?

Прислів'я

Жовтень ходить по краю та й виганяє птахів з гаю.

Прощальний листопад

Про осінній місяць листопад кажуть, що він із березнем, як із братом брат. В останній місяць осені така ж нестійка погода, як і в перший місяць весни — березень. Вони обидва відмежовують різні пори року. Якщо березень запрошує в гості весну, то листопад закриває ворота осені й прощається з нею.

В Україні останній місяць осені дістав назву «листопад» тому, що в цей час із дерев падає «останнє листя».

Про останній осінній місяць кажуть: «У листопаді світанок із сутінками серед дня зустрічаються». У цей час пізно розвиднюється, а рано сутеніє (ніч довга, а день короткий).

Листопад називають ще й строкатим місяцем. Зима з осінню в цей час борються, тому може бути і дощ, і сніг, і мороз, і відлига.

Про листопад український народ склав багато прислів'їв. Вони вказують на особливості цієї пори року як попередника зими: «У листопаді голо в саду», «Листопад зимі ворота відчиняє».

Листопад — такий місяць, що любить і колесо, і полоз. Один день морозно, все замерзло, випав сніг, і треба їхати саньми. Другий день сонце трохи пригріло і все потануло (відлига), і вже треба їхати возом. Та дуже не наїздишся, бо день у листопаді короткий, як заячий хвіст, — не встигнеш прокинутись — уже вечоріє.

За Василем Скуратівським

Нестійка́ погода́ — така, що часто змінюється.

Відмежовують — відділяють.

Сутінки — коли починає темніти, після заходу сонця.

Строкáтий — тут: різноманітний.

Відліга — потепління взимку, коли лід і сніг починають танути.

Поперéдник — той, що йде перед чимось чи кимось.

Пóлоз — одна з двох нижніх частин саней, що ковзає по снігу.

1. На який весняний місяць схожий листопад?
2. Який місяць настає після листопада? Яка це буде пора року?
3. Чому в народі кажуть, що день у листопаді, як заячий хвіст?
4. На чому в селі їздять у відлигу і на чому — коли випав сніг?

Прислів'я

В осінній час сім погод у нас: сіє, віє, туманіє, шумить, вертить, гуде і зверху йде.

Листопад — не лютий, проте питає, чи вдягнений та взутий.

Листопад

Так холодно — сонце й не блисне,
ворони кричать на гіллі,
і ковдрами хмари нависли
до самого пругу землі.

І дим уже вгору не в'ється,
а стелиться просто на дах.
Принишклі дерева, здається,
навшпиньки стоять у садах.

Такі безборонні і голі
під мокрими ношами крон,
стоять, як важкі парасолі,
із цятками чорних ворон.

Іван Гнатюк

Кóвдрами хмáри навíсли — хмари схожі на ковдри.

До сáмого прýгу землі́ — до самого краю землі.

Безборóнні — беззахисні.

Крóна — верхня частина дерева — його гілки.

Ця́тки — плями.

Навчись виразно читати цей вірш.

Прикмети осені

- Зірки на небі яскраві — на погоду, тьмяні — на дощ або сніг.
- Яка погода в листопаді, така й у квітні.
- Ранній сніг — на ранню весну.
- Чекай вітру, коли галки й ворони сідають на нижні гілки дерева.

Осінь

За моря далекі,
та й за три землі
журавлі й лелеки
літо понесли.

В голубих долинах
скошена трава.
Плаhti на калинах
вітер обрива.

Листя жовто-яре
сиплеться в саду.
І чубаті хмари
плачуть на ходу.

Гомонять про кригу
ріки й ручаї.
І вже просять снігу
ниви і гаї.

Кузьма Журба

За три землі — дуже далеко.

Долина — рівна місцевість між горбами чи горами.

Плахта — український жіночий одяг; спідниця, яку надягають поверх нижньої сорочки.

Гаї — невеличкі листяні ліси.

1. Які ознаки осені передано у вірші?
2. Розкажи про осінь і осінні місяці.
3. Чим тобі найбільше подобається осінь?

Готуються до зими

Кожний готується до зими по-своєму. Хто міг, полетів від голоду і холоду на крилах. Хто залишився, поспішає набити свої комори, заготовляє харчі про запас. Особливо старанно тягають їх короткохвості мишки-полівки. Багато які з них вирили собі зимові нори прямо під скиртами і щонаочі крадуть зерно.

До нори ведуть п'ять чи шість доріжок, кожна доріжка — це свій вхід. Під землею — спальня і кілька комор.

Узимку полівки збираються спати тільки під час найсильніших морозів.

Віталій Біанкі

Комора — приміщення в будинку, де зберігають продукти харчування.

Харчі — їжа.

Нора — заглиблення в землі, вирите тваринами як житло.

1. Як готуються до зими миші-полівки?
2. Чи сплять миші взимку?

Осінь

Як скінчиться місяць листопад, то вже мине й осінь. Тепер не щодня виглядає з-за хмар сонце, а коли й гляне стомленим оком, то гріє не так, як улітку.

Павук-лископлут давно під листям сні дивиться.

Тихесенько шарудять під корою жуки-короїди . А борсук ледве пропхався в свою нору, такий гладкий став за літо.

Тільки зайцеві все байдуже, у нього під кожушком густе підшерстя росло.

— Ось глянь, який у мене кожушок, — стає він перед очі жабі. — Чи гарний?

— І гарний, гарний, — ледь чутно каже жаба, а сама трясеться від холоду...

Юрій Старостенко

Гладкий — який має повне тіло; ситий.

1. Коли минає осінь?
2. Як лісові мешканці готуються восени до зустрічі з зимою?

Пізній пейзаж

Ясне й прозоре полотно полів.
Вітри — в калинових вінках червоних.
Останній передсніжний цвіт землі.
Це знову — вперше.
Знову — як ніколи.

Галина Кирпа

Полотно́ полів — великі, рівні поля.

Листопад

Пісня не лине пташина,
мрійно задуманий сад,
голі поля і долини, —
місяць іде листопад.

Верби дрижать при дорозі,
журяться — холод настав,
всі як одна голомозі, —
вітер хустки поскидав.

Микола Лисич

Голомозі — тут: без листя.

1. Чому восени не чути пташок?
2. Чому дрижать верби?
3. Чому дерева голі? Де їхнє листя?
4. Як ти думаєш, чому місяць назвали «листопад»?
5. Назви місяці осені.
6. Поясни речення: «Верби дрижать при дорозі, журяться...»

КРАСИВИЙ, ЩЕДРИЙ РІДНИЙ КРАЙ

Послухай!

Послухай, як трава росте,
напоєна дощами,
і як до тебе рідний степ
шепоче колосками.

Послухай, як струмок дзвенить,
як гомонить ліщина, —
з тобою всюди кожну мить
говорить Батьківщина.

Послухай, як вода шумить, —
Дніпро до моря лине, —
з тобою всюди кожну мить
говорить Україна.

Петро Осадчук

Завжди будемо українцями

Немає в людини нічого милішого над Батьківщину,
над свою рідну землю! Де хто народився, де провів
дитячі роки, ту землю лю-
бить найбільше все життя.

Народ наш має свою
землю. Цю землю ми по-
винні любити й берегти. Бо
рідна земля — це те най-
краще, що має людина.
Щастя людей, їхнє гарне
життя — тільки на рідній
землі. Рідна земля — це
матінка рідна.

От чому ми свою Украї-
ну зevamo ненькою і любимо
понад усе!

Ніколи не забувайте своє рідне, українське. Де б ми
не були — чи то дома, чи далеко від дому, — по-
винні скрізь зберігати все рідне і не цуратися нічого
свого.

Виховуючи дитину змалечку, дорослі навчають її своєї
віри, своїх звичаїв і своєї мови. Що одержить дитина
змалечку, те і буде з нею все життя.

Кожна українська родина прикрашає свої оселі осо-
бливо, по-українськи. Українські вишивки прикрашають у
домі все. Вони огортають душу теплом і спокоєм.
А спокій — то щастя.

За Іваном Огієнком

1. Коротко перекажи оповідання.
2. Розкажи, які українські традиції є у вашій родині.
3. Якою мовою спілкуються члени твоєї родини?

До нас журавлик прилітав

До нас журавлик прилітав,
він гарні віршики читав
про синє небо і весну,
про Чорне море і Десну,
про Україну — рідний край...
Ти ще раз, друже, прилітай!

Ігор Січовик

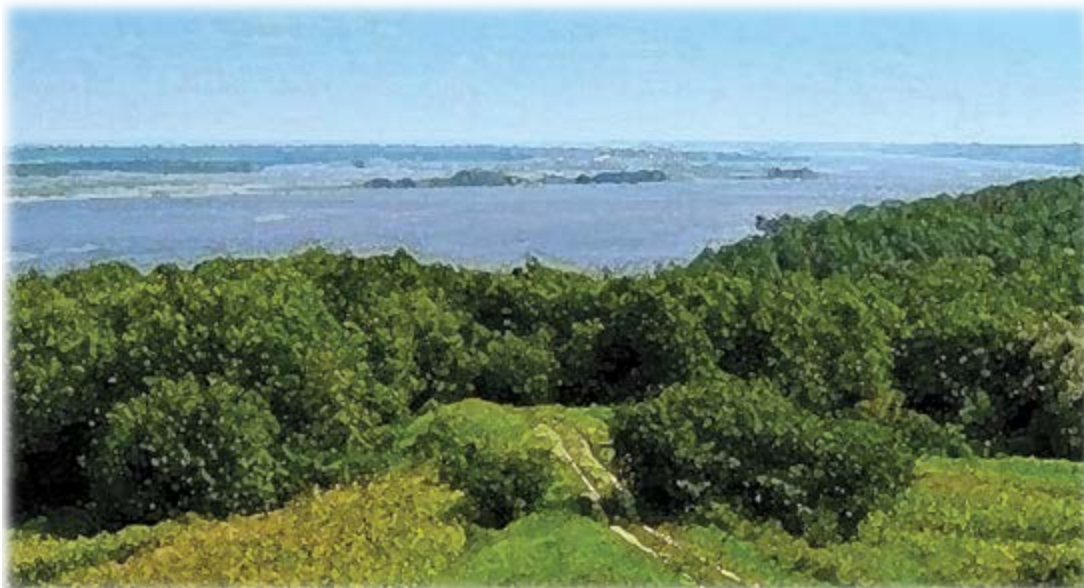
Про Україну

Я тримаю у руці
кольорові олівці.
Хочу я намалювати
Кримські гори і Карпати.
Степ і пагорби Дніпрові,
і озера, і діброви,
і веселку, і калину,
Чорне море і Дунай —
все це наша Україна,
наш чудовий рідний край!

Наталія Зарічна

Знайди у вірші назви гір і річок України.

Прапор

Синій, як море, як день, золотий —
з неба і сонця наш прапор ясний.
Рідний наш прапор високо несім!
Хай він, уславлений, квітне усім!
Гляньте, на ньому волошки цвітуть,
гляньте, жита в ньому золото ллють.
З жита й волошок наш прапор ясний.
З неба і сонця, як день весняний.

Олександр Олесь

1. Назви кольори Прапора України.
2. Що означають кольори Прапора України?
3. Як ти розумієш слова «З жита й волошок наш прапор ясний»?

Герб

Наш герб — тризуб,
це воля, слава й сила;
наш герб — тризуб.
Недоля нас косила,
та ми зросли, ми є,
ми завжди будем,
добро і пісню
несемо ми людям.

Наталка Поклад

Недóля — гірка, лиха доля; нещасливе, важке життя.

1. Що зображено на Гербі України?
2. Що означає тризуб?
3. Намалюй тризуб.

Гімн

Слова палкі, мелодія врочиста.
Державний Гімн ми знаємо усі.
Для кожного села, містечка, міста —
це клич один з мільйонів голосів.

Це наша клятва, заповідь священна,
хай чують друзі й вороги,
що Україна вічна, незнищенна,
від неї ясне світло навкруги.

Наталка Поклад

Слова́ палкі́ — слова, сповнені сильних почуттів.

Врочіста — яка викликає почуття піднесеності.

Клич — заклик до чого-небудь.

Кля́тва — урочиста обіцянка дотримувати певних зобов'язань.

За́повідь священна́ — правило, неухильний обов'язок, якого мають дотримуватися всі.

Незничі́нна — яку не можна знищити.

Тризуб, Прапор, Гімн (Казка)

Давно-давно жила колись жінка. І було в неї три сини. Росли сини чесними, сміливими, дуже любили свою матусю. Підросли сини й вирішили піти у світ.

От перший син і каже:

— Мамо, піду-но я межі люди, подивлюся на світ.

— Що ж, синку, — відповідає мати, — йди, та пам'ятай рідну домівку, а на згадку візьми з собою золоту корону з трьома промінцями, хай у далекому краї зігріває вона тебе.

Минув час, і завдяки своєму розуму став старший син великим князем. Бо та корона, що дала йому мати, була чарівною. Вона зігривала людей і вела вперед, показувала шлях до кращого життя. Люди дали першому синові ім'я Тризуб, а знак, що був на його короні, назвали Гербом.

— Пустіть мене, мамо, світ подивитися, — став проситися другий син.

Дала йому мати в дорогу жовто-блакитний одяг. Своїми перемогами і добрими ділами прославився і другий. Одержав він від людей імення Прапор.

А там, де був наймолодший, третій син, завжди лунала дзвінка пісня. Адже мама своєму наймолодшому синові подарувала голос соловейка. І одержав цей син за свій красивий та величний спів імення Гімн.

1. Яке ім'я дали люди першому синові?
2. Як люди назвали знак на короні Тризуба?
3. Намалюй Герб України.
4. Чим прославився другий син — Прапор?
5. Намалюй Прапор України.
6. За що наймолодший син одержав імення Гімн?

Рідна земля

Дощик втомився
та й зупинився
і поглядає
на ліс, поля.

Таке все чисте,
таке іскристе,
така вже гарна
рідна земля!

Олесь Лупій

Солодка земля

Босоніж стежка побіжить
левадою, в городи...
Як любо тут, як славно жить
серед цієї вроди.
Кохаю край наш дорогий,
що зветься Україна.
Вітчизні хочу я своїй
зрости достойним сином.
Є в світі зваби немалі,
цікава стежка кожна...
Але до рідної землі
збайдужитись не можна.
Люби, шануй, піднось до зір
її пісні і мову.
Нема солодшої, повір,
за неї, пречудову.

Володимир Коломієць

Стéжка побіжить — довга стежка веде кудись далеко.
Левáда — ділянка землі з сінокосом, городом і садом.
Врóда — краса.
Достóйним — гідним, яким можна пишатися.
Зва́би — спокуси; те, що приваблює.
Збайдúжитись — стати байдужим.

1. Знайди у вірші слова, в яких, на твою думку, виявляється справжня любов до Вітчизни.
2. До чого закликає поет?

У рідному краї

Одна Батьківщина, і двох не буває,
місця, де родилися, завжди святі.
Хто рідну оселю свою забуває,
той долі не знайде в житті.

У рідному краї і серце співає,
лелеки здалека нам весни несуть.
У рідному краї і небо безкрає,
потокі, потокі, мов струни, течуть.

Тут мамина пісня лунає і нині,
її підхопили поля і гаї.
Її вечорами по всій Україні
співають в садах солов'ї.

І я припадаю до неї устами,
і серцем вбираю, мов спраглий води.
Без рідної мови, без пісні,
без мами збідніє, збідніє земля назавжди.

Роман Купчинський

Дóбля — тут: щасливе життя.

Безкра́є — що не має меж.

Уста́ — губи, рот.

Спра́глий — який дуже хоче пити, відчуває спрагу.

1. Що люди називають Батьківщиною?
2. Як у вірші поет описує любов до Батьківщини?
3. Без чого було б дуже важко жити на землі?

Думка

Україно, Україно,
nene моя, nene,
як забуду Тебе, рідна,
й Ти забудь про мене.

Як буде мені дорожче
щось від Тебе, nene, —
проклени мене, о рідна,
і забудь про мене.

Уляна Кравченко

Нене — мамо.

Проклени — побажай чогось поганого.

1. Вивчи напам'ять вірш, який тобі найбільше сподобався.
2. Намалюй куточок української природи.

На світанку

(Скорочено)

Ледве світає, а ластівки вже дзьобонять по стріхах. Півні перекликаються. Вертаються пастухи з кінями. Свіжий холодок і хмарки на сході віщують погідний день. Стайня відчинена, худоба ще відпочиває.

Сусід на дровітні коле поліно. З-під стріх виповзає лінивий дим. Кури починають гребти коло призьб. Телята озиваються, корови підтягують басом...

Сонце підходить, розпорошує росу з запахами квіток у повітряне море. Листки і квіти розкриваються, а з їх обіймів будиться комашня і бринить. Білочка теребить у кущі смерекову шишку. Над селом ширяє яструб і заглядає на подвір'я. Поміж корови стрибнув заєць і помчав у млаки. Худоба сходить у розлогу долину. З одного боку — молодник, а з другого — ліс...

Михайло Яцків

Дзьобонять — стукають дзьобами.

Півні перекликаються — півні по черзі голосно кукурікають.

Схід — сторона, де сходить сонце.

Погідний день — ясний, теплий, сонячний день.

Стайня — приміщення, де тримають коней.

Дровітня — колода, на якій рубають дрова.

Стріха — покрівля будівлі, дах.

Призьба — невисокий земляний насип удовж стін хати знадвору.

Бас — низький чоловічий голос.

Розпорошує — перетворює на пил.

Будиться — прокидається від сну.

Ширяє — повільно кружляє в повітрі.

Млака — заболочена місцевість.

Розлога — що обіймає великий простір.

Молодник — молодий ліс.

1. Чи доводилося тобі прокидатися на світанку?
2. Чи спостерігав(-ла) ти за тим, як світає?
3. Розкажи своїми словами враження від світанку.
4. Якого кольору небо на світанку?
5. Чи ходив(-ла) ти босоніж по росі?

Рідна мова

(Уривок)

Мово рідна, слово рідне,
хто вас забуває,
той у грудях не серденько,
тільки камінь має.

Як ту мову мож забути,
котрою учила
нас всіх ненька говорити,
ненька наша мила?

У тій мові ми співали,
в ній казки казали.
У тій мові нам минушість
нашу відкривали.

От тому плекайте, діти,
рідну свою мову,
вчіться складно говорити
своїм рідним словом.

Сидір Воробкевич

Мож — можна.

Минувшість — те, що було колись (історія країни).

Плекайте — шануйте.

1. Яку мову ти вивчаєш у школі?
2. Які українські казки й пісні ти знаєш?

Прислів'я

Слово до слова — зложиться мова.

Древній Київ

(Скорочено)

Давній народ, який оселився над Дніпром, називався полянами. Жили поляни родинами і мали своїх князів. Були серед них три брати: одного звали Кий, другого — Щек, третього — Хорив. І була в них сестра Либідь. Збудували брати місто і на честь старшого брата назвали його Києвом. Навколо міста росли ліси, дрімучі бори. Водилися там різні звірі. А в місті жили люди працьовиті.

У багатьох походах побував Кий. А повернувся у своє місто на горах, тут і помер. І брати його Щек і Хорив, і сестра їхня Либідь тут поховані. Від Либеді стала й річка називатися Либіддю. Ця річка впадає і зараз у Дніпро.

Після смерті братів рід їхній довго князував у полян, у древньому місті Києві.

Наталія Забіла

Поляни — плем'я (люди), яке жило в Подніпров'ї.

Князь — голова роду, племені, що стояв на чолі військової дружини.

1. Як називався давній народ, що оселився над Дніпром?
2. На честь кого було названо місто Київ?
3. Як звали братів Кия і їхню сестру?

Київ

Київ — місто історичне,
Йому вже багато літ.
А воно красиве, вічне,
навесні каштанів цвіт.

З нього почалась держава
у прадавні ще часи.
В ньому наша міць і слава,
в ньому предків голоси.

1. Назви столицю України.
2. Як називається найбільша річка в Україні?

Добрідень тобі, Україно моя!..

Струмок серед гаю, як стрічечка.
На квітці метелик, мов свічечка.
Хвилюють, маюють, квітують поля —
добрідень тобі, Україно моя!

Павло Тичина

- Запитай у вчителя чи в батьків, що означає «маюють».
А може, ти сам(-а) здогадався(-лася)?

СИВА МАТІНКА-ЗИМА

Зимонька

Зимонько, голубонько
в білім кожушку,
любимо ми бігати
по твоїм сніжку.

Всім рум'яниш личенька
ти о цій порі
і ладнаєш ковзанки
в нашому дворі.

Любов Забашта

Грудень

Не видно нікого серед голого поля. Заснув ліс. Ви-
пав перший сніг. Ось від одного капустияного качана до
другого йде слід зайців. У полі навколо стіжка соломи

сніг протоптано до чорної землі. Ось смішні мишачі сліди, де ступали лапи, і борозенки, де волочився хвіст.

Ось сліди — хрестики від лапок горобців, синиць, вівсянок.

Присипало снігом у лісі останні ягоди, насіння. Полетіли пташки шукати їжу на деревах.

Л. Лебедєва, Л. Матвєєва

Стіжók солóми — щільно укладена купа соломи.

Борозéнки — довгі, рівні заглибинки в снігу.

1. Розкажи, як ти розумієш вислови: «голе поле», «заснув ліс».
2. Знайди на малюнку сліди птахів і зайців.
3. Чи бачив(-ла) ти коли-небудь такі сліди тварин на снігу?
4. Що їдять узимку пташки?
5. Розкажи, як ти допомагаєш пташкам узимку.

Грудень — первісток зими

Відійшла в минуле осінь.

Грудень — первісток зими —
оглядає володіння.

Сніг іскриться під саннями.

В білих шатах ліс дримає.
Кригою взялись річки.
І виблискують під сонцем,
як посріблені стрічки.
Навкруги панує спокій,
а в сусідньому дворі
червоніють горобини,
ніби спалахи зорі.

Лідія Кур'яненко

Пéрвісток — те, що з'явилося першим.

Шáти — багате святкове вбрання.

Спáлахи — раптові зблиски яскравого світла.

Прислів'я

Грудень землю грудить, хату студить.

Грудень

Всі річки тепер в обнові, —
біле скло над бережком.
Ходить Грудень по діброві,
застеляє світ сніжком.

Вишні в інею розквітли,
в білих шубах всі дубки.
Позирають ночі світлі
в розмальовані шибки.

Є вже саночки новенькі,
є хороші ковзани.
А мороз веселий дзенька,
налітає з даліни!

І така привітна й люба
тиша білої зими,
і в кімнаті тепла груба,
й нові книги на столі.

Терень Масенко

Іній — дуже маленькі замерзлі краплинки води на деревах.

Груба — піч.

1. Яка обнова в річок узимку?
2. Чи був уже перший сніг цього року? Коли саме?

Перший сніг

Сипле з неба перший сніг
зіроньками білими,
тихо стелить по землі
ніжно-пишні килими.

В білі шати одяга
дерева безлистії,
проти сонечка горить
іскрами барвистими.

Вся природа стала вмить
зовсім-зовсім новою —
і здається все мені
казкою чудовою.

Ірина Наріжна

1. На що схожі сніжинки?
2. Чи відмітив(-ла) ти в календарі погоди перший сніг?

Переполох

(Скорочено)

Насипало снігу в лісі багато, такого пухкого снігу та білого. Ходити в лісі взимку важко людині. А на лижах куди завгодно пройдеш.

Тварини лісові не бояться снігу і морозу не бояться. Одягнулися в тепле хутро звірятка, у густий пух — пташки і шукають собі їжу.

Під дуплом старого дуба миша собі ще влітку нірку вирила. Спала миша, виспалась, треба піти й погуляти. Вилізла з нори, озирнулася навкруги.

Вилізла вона на пеньок, дивиться — сухе насіннячко сюди вітер приніс. Поласувала сухим насіннячком і почала хутро своє чистити. Аж ось щось чорне і велике сіло на стовбур дуба.

Перелякалася миша і плигнула прямо в нірку. А з нірки обережно визирає. Аж то дятел прилетів жуків шукати. Лазить дятел по деревах — стук-стук дзьобом, стук-стук.

Ось під корою сховався на зиму жучок-шкідничок. Дятел колупнув кору, зирк — жучок. Схопив жука і проковтнув.

Знов вилізла з нори миша. Раптом стрибнула на пеньок білка, шишка соснова у неї в лапах. Грizei білка шишку, насіння вилущує.

А хто ж там стрибає між кущами?

Та то ж заєць пухнастий шукає собі куточок для відпочинку. Стрибнув і прямо до пенька, де мишача нора. Отут він і відпочине. Звірята не страшні зібралися. Вириw під пеньком ямку і ліг, заснув. Тепло йому у своєму хутрі в затишку лежати.

А лисиця здалеку побачила білочку і дятла. Присіла тихенько. Сидить лисиця і чекає.

Аж ось зарипів сніг здалеку, об дерево вдарилася гілка. Розмову чути.

Білочка стрибнула. Заєць помчав. Лисиця шмигнула поза кущами.

Всі звірі кинулися в різні боки. А миша залізла в нірку і сидить. Сидить і боїться визирнути.

Це ми з Василем у ліс прийшли і наробили переполоху...

Роздивилися ми з Василем сліди на снігу і зрозуміли все, про що оце розповіли.

За *Олександром Копиленком*

Помчав — швидко побіг, пострибав.

Шмигнула — швидко зникла десь.

1. Хто наробив у лісі переполоху?
2. Розкажи, як зимують лісові звірі.
3. Кого боялися заєць, миша та білочка?
4. Склади переказ за **планом**:
  1. Зимовий ліс.
  2. Лісова миша.
  3. Дятел.
  4. Білочка.
  5. Заєць.
  6. Лисиця — мисливиця.
  7. Що налякало звірят?
  8. Хто наробив переполоху в лісі?

Метелики

Журавлики-веселики
одлинули й нема.
Із рукава метелики
витрушує зима.

Метеликів ми ловимо,
стрибаєм, біжимо,
по килиму пуховому
до хати несемо.

Василь Діденко

Одлинули — відлетіли.

1. Про яких метеликів ідеться у вірші?
2. На що схожий сніг, що вкриває землю?

Прислів'я

Зимова днина така: сюди — тень, туди — тень,
та й минув день.

Випав сніг

Вдягнувшись тепліше,
морозяним ранком
Мариночка вийшла
і стала на ганку.
— Як гарно навколо!
Все вкрилось кругом
пухнастим та чистим
блискучим сніжком.

У білому вбранні
зелені ялини.
Під сніг, як під ковдру,
сховались рослини,
щоб їх не дістали
морози страшні,
щоб взимку заснути
й ожить навесні.

Ставаймо на лижі,
сідаймо в санчата,
берім ковзани,
щоб стрілою помчати!
Хай щоки щипає
мороз жартома!
Хороша погода!
Весела зима!

Наталія Забіла

1. Що побачила Мариночка морозяним ранком?
2. Куди сховалися рослини?
3. Навіщо сховалися рослини?
4. Чи любиш ти зиму? За що?

Загадка

Ніжна зірка сніжно-біла
на рукав мені злетіла,
поки ніс її сюди, —
стала краплею води.

Зимова казка

У лісі повно снігу
і тихо — як у вусі.
В той ліс приходить Казка
у білому кожусі.
Присяде на пеньочку,
і лісові звірята
збігаються до неї,
щасливі, як на свята.
А вдосвіта й горішків
насипле їм з торбинки

і непомітно зникне,
розтане, мов сніжинка.
І лісові звірята
поміж собою стиха
ту Казку називають
бабуся Морозиха.
Ніхто й не ворухнеться,
всі слухають охоче,
як у нічному лісі
про щось вона шепоче.

Іван Гнатюк

1. Хто приходить у ліс у білому кожусі?
2. Чим пригощає звірят бабуся Морозиха?
3. Намалюй, як звірята слухають Казку в лісі.

Загадка

Стало біло навкруги — воду сковую в льоди.
я розтрушую сніги, В дружбі з дітьми я всіма.
наганяю холоди, Здогадались? Я — ... .

Прислів'я

Сонце блищить, а мороз тріщить.

19 грудня —
день Святого Миколая

Радість

Нова радість в рідній школі:
вже свята на видноколі,
і несуть дзвіночки вість:
їде, їде любий гість!

Не з порожніми руками,
а із повними мішками,
щоб могли всі чемні діти
ласувати і радіти.

Тож Святого Миколая
зустрічає ціла зграя!
Ближче дзвоники — дзень-дзень!
Ой який веселий день!

Ганна Черинь

1. Що ти знаєш про святого Миколая?
2. Чим тобі подобається день Святого Миколая?

Загадка

Ходить він завжди вночі,
має від дверей ключі,
знає, хто живе і де,
як себе щодня веде.

Чемним діткам, хоч потроху,
в чобітки та у панчохи
він кладе потішки,
а нечемним — мишки!

Хто це? Швидко відгадай!
Це наш любий ... .

І. Бевз

Казка про святого Миколая

(Скорочено)

Був тихий зимовий вечір десь у середині грудня. На великому ліжку сиділи мама з маленькою дівчинкою Софійкою. Їй уже було аж два роки, і маленька дуже любила, коли матуся розповідала їй казочку.

Та сьогодні мама розказувала не звичайну казку, а легенду про святого Миколая, адже через кілька днів свято і Миколай має принести Софійці подарунок, бо вона була дуже слухняною дівчинкою.

«Святий Миколай, — розпочала матуся, — захисник усіх подорожніх і дітей. Давно-давно жив хлопець Миколай. Був він сирота. Його батько й мати померли, залишивши синові велике майно. Мав Миколай дуже добре серце і хотів допомогти всім довкола. Під покровом ночі Миколай брав на плечі мішок із харчами, грошима і одягом та йшов до осель бідняків. А там підкидав подарунки у вікна».

Коли матуся закінчила розповідь, Софійка сонно усмінулась і заснула. А вранці прокинулася з гарним настроєм — їй наснився святий Миколай, який запитував, що

подарувати цій маленькій красуні. Софійка попросила, крім улюблених цукерок, коника, на якому можна гойдатися.

Цього ранку Софійка не кликала: «Мамо!» З кімнати лунав дзвінкий дитячий сміх. А мама, прийшовши до донечки, заспівала: «Ой, хто, хто Миколая любить...»

За *Марією Солтис-Смирною*

Легенда — народне оповідання про якісь події чи життя людей, оповите казковістю.

Подорожні — люди, які перебувають у дорозі, подорожують.

Майно — речі, будівлі, які комусь належать.

Харчі — їжа.

1. Легенду про кого розповіла мама маленькій Софійці?
2. Чому Софійка прокинулася вранці з гарним настроєм?
3. Що попросила Софійка у святого Миколая?

* * *

Ще ніхто його не бачив,
та у ліжечка дитячі
він кладе під подушки
подарунки і книжки.

Хочу я побачить чудо
і сьогодні спать не буду.
Довго-довго я не спав:
все чекав, чекав, чекав...

Починаю вже дрімати...
Миколай зайшов в кімнату,
він схилився наді мною
і лоскоче бородою.

Щось тихесенько шепоче.
Хочу я відкрити очі,
та не можу, мабуть, сплю.
Миколая я люблю!

Віра Паронова

1 січня — Новий рік

* * *

У нічний казковий час
рік Новий прийшов до нас,
він приніс свої вітання
і найкращі побажання —
і людині, і родині,
і матері-Україні!

Загадка

Що за гостя в нас така —
і зелена, і струнка,
сяє зірка угорі,
на гіллячках — ліхтарі,
і ростуть на ній не шишки,
а цукерки і горішки?

Веселий Новий рік

Новий рік, Новий рік
вже ступає на поріг.
Бути танцям круг ялинки,
бути пісні, бути грі.

— Новий рік, Новий рік,
ти з яких прийшов доріг?
Розкажи нам, що ти бачив,
що у пам'яті зберіг?

— Я веселий Новий рік,
з дальніх я прийшов доріг,
а тепер в гостях у вас
в гарний день, у добрий час.

— Новий рік, Новий рік,
подаруй нам білий сніг,
на ялинці угорі
ясну зірку запали.

Валентина Малишко

* * *

Гарна нічка-новорічка!
Найчудовіша в зимі!
Новорічка-чарівничка...
Поміркуйте-но самі:
на ялинках ця чаклунка
скрізь запалює зірки

і найкращі подарунки
нам кладе під подушки.
О дванадцятій годині
похитнеться стрілка — скік!
І ми всі за мить єдину
підростем на цілий рік.

Василь Моруґа

1. Чи любиш ти прикрашати новорічну ялинку?
2. О котрій годині настає Новий рік?

Місяці

Снігом сіє в новий рік
бравий **січень**-січовик.

Вслід за ним лютує **лютий** —
холоднючий і надутий.

Ллють у **березні** берізки
весняні солодкі слізки.

Бризне дощиком на квіти
жартівливий місяць **квітень**.

П'ятий місяць косить трави,
так і звати його — **травень**.

Починає червоніти
червень ягідками, діти.

Спіє колос. Бджілки липнуть
до медових лип у **липні**.

Серпень серпика кладе
на межу і в сад іде.

Вересень не верескливий,
він птахам сурмить про вирій.

Сіє дощик. Листя жовкне.
Це десятий місяць — **жовтень**.

Опадає мертве листя
в **листопаді**-падолисті.

Рік завершити прибуде
у снігах старенький **грудень**.

Лідія Дяченко

1. Назви: перший місяць зими; останній місяць зими.
2. Які місяці року ти любиш найбільше?
3. Дізнайся у вчителя, що означають слова: «бравий», «лютує», «верескливий», «сурмить».

Кмітливий скляр

Звечора в ставку плавали качки. Прийшов Юрко вранці до ставка і бачить диво дивне. Весь ставок покритий тонким склом. А під склом вода грає. Питається Юрко в тата:

— Хто це поклав ставок?

Сміється тато й каже:

— Є такий умілий, кмітливий скляр. Прийшов і закликав ставок однією величезною склянкою. Живе той скляр далеко на півночі. А тепер до нас завітав.

— Хто ж той скляр? — запитав Юрко.

— Мороз.

Василь Сухомлинський

Диво дивне — те, що викликає подив, здивування; чудо.

Кмітливий — здатний добре й швидко міркувати.

Скляр — майстер, який вставляє скло у вікна.

Склянкою — тут: склом.

Подумай, хто той скляр, що закликав ставок.

Січень-будівник

Знову січень щось мудрує,
він із криги дім будує,
сонце хмарками закрит,
щоб будинок не поплив.
Погукав мороза-брата,
щоб шибки розмалювати.

Ольга Добровольська

Коли надворі з'являється крига?

Зайчик

На морозі в зайчика
дуже змерзли пальчики.
Хатку снігову робив,
рукавички загубив.

А тепер він скік та скік:
— Ой-ой, пальчики попік!
І не знав я, — зайчик плаче, —
що сніжок такий гарячий!

Лариса Цілик

Як ти думаєш, коли розтане сніг? Яка пора року це буде?

Санчата

(Скорочено)

Спускалися ми з Митьком на санчатах. Уже всі розійшлись, а ми собі катаємось.

Нарешті вирішили йти додому. Дивимось — дядечко з паличкою до нас прямує.

— Мені, — каже, — хлопчики, незручно дуже, але взув я старі черевики, а вони ковзкі. Боюсь, не піднімуся нагору, впаду. Мені дуже незручно, — повторює, — але чи не змогли б ви мене на гору оцю підвезти?

Йому, мабуть, теж додому потрібно було, як і нам.

Ми трохи розгубились — нас дорослі катали на санчатах, це правда, а от ми їх ніколи. Я і кажу:

— Звичайно, можемо! Сідайте, будь ласка.

Тільки виїхали — тіточка якась біжить.

— Що, — кричить, — зламав?

А ми їй:

— Та ні! Він хоч і важкий, але санчата теж міцні, будь-кого витримають. Так що ви не хвилюйтеся, не зламав.

Дядечко засміявся і до тіточки:

— Нічого я не зламав. Просто слизько дуже, от я і попросив хлоп'ят підвезти.

Тут і ми зрозуміли, що вона зовсім не про санчата питала.

Тіточка взяла його під руку, і вони пішли. «Спасибі» сказали.

А ми думаємо: «Раз на гору вже зайшли, то ще раз спустимось».

Спустилися і пішли собі додому.

«Нічого, — думаємо, — завтра теж прийдемо кататися. От тоді, може, кого-небудь ще підвеземо!»

За Ярославом Стельмахом

1. Кого підвезли діти на санчатах?
2. Чому дядечко просив підвезти його на гору?
3. Про що подумала тіточка, коли запитала: «зламав»?
4. Чи правильно діти зробили, що підвезли дядечка?

Перший сніг

Зима така недобра,
така скупа зима,
бо снігу для хлоп'ят
у неї ще нема.

І лижі дуже хочуть
побігти по лижні,
а діти марять лісом
у срібному вбранні.

Послухай, чорна зимо,
пора уже, пора:
санчатам нашим сниться
засніжена гора.

І от одного ранку
ми бачим у вікні:
все біло, біло, біло,
немовби уві сні.

Це сніг на білих лапах,
нечутних і м'яких,
підкрався, наче кицька,
і біля хати ліг.

Григорій Усач

Скупá — жадібна.

Мáрять — мріють.

Підкрався — непомітно наблизився.

1. Коли випав перший сніг цього року?
2. Чи любиш ти зимові розваги? Які саме?

На гірці

Цілий день діти працювали — будували снігову гірку у дворі. Лопатами згрібали сніг і звалювали його під стінку сараю в купу.

Тільки перед обідом гірка була готова. Діти полили її водою і побігли додому обідати.

А Костя з шостої квартири, хитрий який! Він гірку не робив. Удома сидить та дивиться у вікно, як інші працюють.

А коли всі пішли, він швидко вдягнувся, почепив ковзани і вискочив у двір. Чирк ковзанами по снігу, чирк! Адже і кататись як слід не вміє! Під'їхав до гірки.

— О, — каже, — добра вийшла гірка! Зараз скочуся. — Тільки поліз нагору — геп носом! — Ого! — каже. — Слизька!

«Що робити?» — думає. Думав, думав і придумав: «От зараз пісочку натрушу і заберуся».

Посипає пісочком поперед себе, а сам лізе все вище й вище. Видряпався нагору.

— От тепер, — каже, — скочуся!

Відштовхнувся ногою і знову — геп носом! Адже ковзани по піску не їдуть! Лежить Костя на животі й каже:

— Як же тепер по піску кататися?

І порачкував униз. Тут прибігли хлопці та дівчата. Бачать — гірку притрушено піском.

— Це хто тут таке наробив? — закричали вони. — Хто гірку піском посипав? Ти не бачив, Костю?

— Це я сам посипав, тому що вона була слизька, і я не міг на неї залізти.

— Ах ти, розумник! Бач, що вигадав! Ми працювали, працювали, а він — піском! Як же тепер кататися?

— Ну, я не знаю, — каже Костя.

— Не знаєш! Як зіпсувати гірку, ти знаєш, а як виправити, не знаєш! Нумо, бери лопату!

Костя відв'язав ковзани й узяв лопату.

— Засипай пісок снігом!

Костя став посипати гірку снігом, а хлопці знову полили її водою.

— От тепер, — кажуть, — замерзне і можна буде кататися.

За Миколою Носовим

Видряпався — насилу виліз.

Порачкував — поліз, спираючись на обидві долоні й на обидва коліна.

1. Для чого діти будували гірку?
2. Де був Костя, коли діти робили снігову гірку?
3. Що зробив Костя, аби залізти на гірку?
4. Що діти сказали Кості, побачивши, що він зіпсував гірку?
5. Що діти змусили Костю зробити з гіркою?

Загадка

Крешуть лід, ріжуть лід,
залишають дивний слід.
А які швидкі вони!
Це, звичайно, ...

Січень

Ліс під інеєм дрима.
По землі іде зима.
Входить, пишна і велична,
в крижану госпóду січня.
Усміхається з-під вій:
— Як живеш, сердитий мій?
Як снігами ти січеш?
Як морозами печеш?
Місяць січень очі мружить:
— Я сердитий, та не дуже.
Землю пухом укриваю,
щоб не мерзнуть урожаю.
Поробив для дівчорі
гарні ковзанки з гори.
Лиш недбальців-неслухнянців,
хто загаявсь на гулянці,
розстіба свого кожуха,
виставля з-під шапки вуха, —
тих снігами я січу!
Тих морозами печу.

Тамара Коломієць

Отож і унадився вовчисько до Наталочки. Прийде вночі, потопче геть усіх звірят — і навтьоки. І так кожної ночі.

А Наталочка ніяк не може зрозуміти, хто ж то її так ображає.

Ворона, що завжди сиділа на дереві й усе бачила, залетіла до звірят і сказала:

— Провчімо вовка! Якби ви дуже-дуже захотіли допомогти Наталочці, то хвилин на п'ять стали б живими та дужими й добряче відлупцювали вовка.

І тут сталося неймовірне — у найменшого зайчика раптом заворушилося одне вушко, потім друге, і він тихо проказав:

— Я дуже-дуже хочу допомогти Наталочці...

Аж тут ворухнувся ведмедик, за ним лисичка, їжачок, півник...

І звідусіль почулося:

— І я... І я... І я хочу допомогти.

— Чудово! — зраділа ворона. — От ми гуртом і провчимо розбишаку.

Як звірята Наталочці допомогли

(Скорочено)

Дідусь у Наталочки лісник, і дівчинка часто приїздить до нього в гості.

Любить Наталочка звірят зі снігу ліпити. У неї на подвір'ї справжній зоопарк: і лисичка, і їжачок, і ведмедик, і півник, і зайчики... І все б нічого, та жив у тому лісі розбишака вовк, який дуже любляв кривдити і звірят, і птахів, і маленьких дівчаток.

Аж ось зарипів сніг. Це йшов вовчисько.

— Ач, яка спритна дівчинка! Знову виліпила, а я знову поламаю!

Він замахнувся своєю лапою на півника, та саме в цю мить почулося: кар! кар! кар!

Від несподіванки вовк навіть присів, а звірята зірвалися зі своїх місць і кинулися на нього. Звірята напали на нього з усіх боків. Вовк праворуч, а там їжачок, вовк ліворуч, а там півник та ворона з гострим дзьобом. Нарешті вирвався і побіг з двору.

А Наталочка вийшла вранці з хати, побачила своїх звірят і зраділа.

За Зінаїдою Грівоюю

Розбиша́ка — розбійник.

Кривди́ти — образати.

Уна́дився — взяв за звичку часто навідуватися.

Навтьо́ки — бігом від когось.

Спритна — тут: швидка, вправна в роботі.

1. Чому вовк кожної ночі топтав Наталчиних снігових звірят?

2. Що сказала звірятам ворона?

3. Як звірята допомогли Наталочці?

4. Чи були дружними звірята? А чи дружний твій клас?

5. Знайди в оповіданні відповіді на запитання:

1. Ким працює дідусь Наталочки?

2. Яких звірят ліпила зі снігу Наталочка?

3. Що запропонувала зробити звірятам ворона?

4. Як звірята провчили вовчиська?

Загадка

Вітри зі снігом все сікли
і назву місяцю дали.

Хто малює

— Ви скажіть мені, будь ласка,
вікна хто розмалював?
Звідки родом Біла Казка?
Хто її до нас прислав?

І коли таке буває,
що дерева всі цвітуть,
все довкола сріблом сяє,
тільки квіти не ростуть?

— Так буває не весною,
і не в пору літніх гроз.
Біла Казка — то зимою,
а малює — Дід Мороз!

Іван Складаний

Подружилися

Котик Васько — пустун і витівник. То в черевик залізе, то в піч шугоне і вийде звідти не сірий, а чорний. А якось уранці надумав ганятися за синичкою, яку Миколка врятував від морозу. Певне, йому хотілося погратися з нею. Такий переполох здійняв, що Миколка не витримав і зачинив малого розбишаку до кроликової клітки, яка стояла в сінях.

Згадав хлопчик про кошеня тільки ввечері. Хутчій відчинив клітку і здивувався: Васько лежить поряд із кроликом і бавиться його довгими вухами. А той від задоволення аж очі прижмури.

З тих пір Васько цілими днями просиджував біля клітки, чекаючи, поки кролик вийде з ним погратися.

А коли Миколка випускав вухастого, то стільки було радощів в обох! Вони ганяли по сінях наввипередки, гралися, перекидалися.

Дуже подружилися.

Віктор Васильчук

Пустун — той, хто любить веселощі, розваги.

Витівнік — той, хто вигадує щось незвичайне.

Шугонé — тут: залізе.

Хутчій — скоріш.

По сінях — по нежилій частині селянської хати.

1. Чому Миколка зачинив котика Васька до клітки?

2. З ким подружився Васько? Чому?

Сніжинки

Пролітають біленькі сніжинки
і сріблясто на сонці блищать.

— Мамо, мамо, чому я сніжинки
не умію ніяк упіймати?

Вже здається, що ніби й спіймаю,
а відкрию долоню: нема!

Лиш водичка з долоні стікає.

Лиш водичка в долоні сама.

Каже мама здивованій доні:

— А чи знаєш, чому це так є?

Бо у тебе тепленька долоня,

а сніжок від тепла розтає.

І помислила доня хвилинку,

рукавичку наділа свою.

— Мамо, — каже, — тепер я сніжинку

вже напевно, напевно зловлю!

Світлана Кузьменко

1. Чому дівчинка ніяк не могла упіймати сніжинку?

2. Намалюй сніжинки.

Хлопчик і сніжинка

З неба летіла на землю сніжинка. Вона була легка,
ніжна, прозора, мов пушинка. І красива, мов зірка.

На землі стояв хлопчик. Він бачив, як падає сніжинка.
Хлопчик думав: ось упаде комусь під ноги, і її
затопчуть.

Ні, не треба падати сніжинці на землю. Не треба
її затоптувати.

Хлопчик простяг долоню. Він захотів приголубити сніжинку.
А вона впала на теплу, добру руку хлопчика й
розтала. Хлопчик із жалем дивився на руку. На долоні
блищить крапелька, мов сльозинка.

Василь Сухомлинський

1. Чи роздивлявся(-лася) ти сніжинки? На що вони схожі?

2. Тобі подобається, коли падає сніг?

3. Чому автор порівнює розталу сніжинку зі сльозинкою?

Загадка

Тихо приходить, м'яко лягає
і білим килимом все покриває.

Коротка зима

— Ти чому, сороконіжко,

не виходиш грати в сніжки?

— Доки взую сорок ніг,

то розтане зовсім сніг.

Ігор Січовик

Загадка

Що то, що то за маляр,
неабиякий штукар?
Попід вікнами малює,
а минеться зима —
глянь — і маляра нема!

Гостює в нас зима

Летять, летять сніжинки
на поле, ліс і сад,
веселий свій таночок
танцює снігопад.
Надворі — лютий холод,
тепла давно нема.

Заліз в копичку зайчик
і солодко дріма.
Мете хвостом лисичка
сніжок біля сосни.
В барлозі спить ведмедик,
солодкі бачить сни.

Володимир Кленц

Зимове смеркання

Тихий зимовий вечір. Небо облягли хмари. Падають сніжинки. Раннє смеркання. Ми з мамою сидимо біля вікна й дивимося в поле. Перед нами безмежний білий килим. На ньому десь у даліні — чорна крапка. Вона рухається.

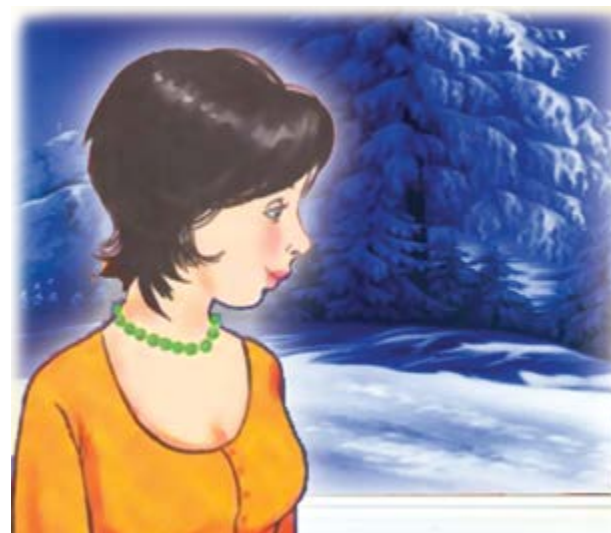
— Що то таке? — питаю маму.

— Може, собака, а може, і хитра лисичка. А може, і сірий вовк, — тихо відповідає матуся.

— Сірий вовк? — дивуюсь я. — Де ж би він міг узятися — сірий вовк?

— А з казки, — говорить мама. — Це ж перед нами не просто біле поле, а казкове поле.

— А ліс? — питаю. — Он там, на обрії — то ж ліс?

— І ліс — теж казковий, — шепоче мама. — Темний ліс...

На все життя запам'яталося мені те зимове казкове смеркання.

Василь Сухомлинський

Смеркання — після заходу сонця.

Безмежний — не має кінця.

Обрій — тут: простір, який постає перед очима на відкритій місцевості.

1. Чи спостерігав(-ла) ти коли-небудь смеркання?
2. Що ти бачив(-ла) за вікном, коли смеркалося?

Як білочка зимує

Білці взимку ні мороз, ні вітер не страшні. Як закрутить хуртовина, негода — білка мерщій до свого гнізда поспішає.

Гніздо у білки, як у птаха, влаштоване: з гілок, з сучків. Та так зроблене — ніби велика куля, кругле, а збоку лазівка.

Усередині гніздо сухою м'якою підстилкою вислане: затишно в ньому, тепло. Забереться білочка в гніздо, а щоб холодний вітер не завівав, ще й лазівку підстилкою закриє. Потім згорнеться клубочком, пухнастим хвостиком прикриється і спить.

А зовні льодяний вітер так і виє, так і несе дрібненький колючий сніг. Вщухне негода, білочка з гнізда вилізе, стріпнеться і пострибає з дерева на дерево — їжу собі добувати: де ялинову шишку зірве, де сухий гриб знайде, який сама влітку на сучку сушити залишила. Але головна їжа у білки ще з осені в комірці запасена — в дуплі старого дерева. Там у неї і жолуді, і горіхи є — на всю зиму запасів вистачить.

Георгій Скребицький

Лазівка — лаз.

Вщухне — стихне.

Стріпнеться — обтруситься.

1. Чому білочці взимку не страшні ні мороз, ні вітер?
2. Яке гніздо в білочки?
3. Що запасає білочка собі на зиму? Де зберігає свої запаси?

Пригріває сонечко

Хоча й зветься цей місяць лютим, але вже починає пригрівати сонечко. Вже й синичка голосніше приспівує, горобці метушаться, відчуваючи прихід весни.

Пригріває сонечко, на дахах сніг підтане, і капає вода. Капає, капає... Але й підмерзає потроху. Однак підмерзає, і утворюються гострі кришталеві бурульки. Вони схожі на прозорі списи. Бурульки ростуть під вечір, а вранці чи вдень сонце припече — ці списи падають на землю.

Обережно ходіть біля будинку, щоб бурулька часом не впала на голову.

Олександр Копиленко

1. Чим місяць лютий відрізняється від інших зимових місяців?
2. Назви всі зимові місяці.

Загадка

Біла морква зимою росте.

Прислів'я

Лютий лютує, та весні дорогу готує.

Добрий сніговик

На нашій подвір'ї, напевне, вже звик стояти самотньо дідок-сніговик. Та все-таки він сумував, і тому ми сніжного внука зліпили йому.

Увечері діти пішли собі в дім. А з ночі війнуло теплом весняним. Бурульки дзвеніли, співали струмки. На північ подався мороз навпрошки.

Ми кинулись вранці у двір — та дарма: на дворі ні діда, ні внука нема! На північ, подалі од теплих вітрів, пішов сніговик і малого повів.

Володимир Орлов

1. Як ти думаєш, чому сніговик пішов на північ?
2. Чи ще стоїть у вашому дворі сніговик або вже розтанув?
3. З чого ви робили ніс і очі своєму сніговику?

Загадка

Вчора з хмари падало,
річкою текло,
а сьогодні ствердло
і блищить, мов скло.

У лютому сонце йде на літо

Хоча другий місяць року і є найкоротшим серед зимових місяців, але він найпримхливіший. Справа в тім, що зима не хоче втрачати свої права, нагадуючи про себе частими завірюхами, снігопадами та морозами. Однак лютий — календарна межа між зимою та весною.

Люди стежили за поведінкою погоди в лютому, аби вгадати, якими мають бути весна та літо. Адже в лютому сонце повертає на літо. День уже помітно збільшується.

Сучасна назва місяця не вимагає особливих пояснень. Більшість людей сходяться на тому, що лютий дістав таку назву від вередливої погоди.

Але є ще одна цікава думка. Місяць лютий один раз на чотири роки буває на один день довший і має 29 днів. Цей рік називається **високосним**.

У високосний рік люди стережуться, бояться, що з ними може статися щось погане. Тому дехто з людей думає, що саме з цієї причини останній місяць зими називається лютим.

І все ж, скоріше за все, назву свою цей місяць дістав од непостійного, лютого характеру.

За Василем Скуратівським

Найпримхливіший — той, кому притаманні часті несподівані зміни у поведінці.

Стережуться — поводяться обережно, пильнують себе.

1. Подивись у календарі, скільки днів у лютому.
2. Як називається рік, у якому місяць лютий має 29 днів?
3. Яка буває погода в лютому?

Прислів'я

Як лютий не лютий, а на весну брів не хмур!

Лютий

Другий місяць зветься лютий,
а лютує він тому,
що на світі довго бути
не доводиться йому.

Хоче лютий, щоб на світі
панувала вік зима.
Та поволі сонце гріти
починає крадькома.

Довші дні, коротші ночі.
Гульк — уже й струмок тече!
Лютий враз як зарегоче,
знов морозом припече.

Та як здійме враз хуртечу,
як засипле снігом дах!
Люди добре топлять печі,
щоб не змерзнути в хатах.

Та здаля вже крок по кроку
йде весна, веселий час.
І, розгніваний, до строку
лютий геть тіка від нас.

Що ж, ми тільки добрим словом
провести його змогли!
В цьому місяці зимовім
непогано ми жили...

Наталія Забіла

1. Чому лютує і злиться лютий?
2. Чому лютому на світі не доводиться довго бути?
3. Чи добрим був до тебе місяць лютий?
4. Подумай і розкажи про свої добрі вчинки в лютому.
5. Пригадай, за який учинок тобі соромно.

Кіт, зима і весна

Іде кіт через лід
чорнолапо на обід.

Коли чує він: зима
його біла підзива.

— Ти чого йдеш через лід
і лишаєш чорний слід?

— Бо я чорний, — каже кіт, —
я лишаю чорний слід.

Коли ж біла ти сама,
то білій тут дотемна! —

І пішов кіт через лід
чорнолапо на обід.

Стала зимонька сумна:
за котом ішла весна!

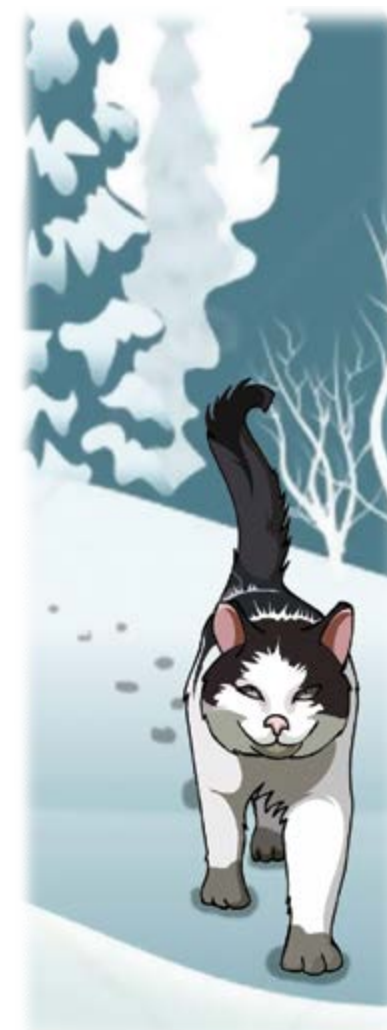
Микола Вінграновський

1. Про що розмовляли кіт і зима?
2. Чому зимонька стала сумна?

Пори року

Вигадала мама донькам імена:
Літечко і Осінь, Зимонька й Весна.
Як Весна приходить, то цвітуть сади,
ластівки щебечуть, всівшись на дроти.

А як прийде Літо, все кругом буя,
і радіє Літу вся моя сім'я.
Осінь багата нам дає плоди,
ті, що родять рясно і поля, й сади.
А слідом за нею Зимонька-Зима
снігом і морозом землю обніма.

Агнія Кузнецова

Зима і весна

— Насуплю я брови, — говорить зима, —
і вітер з морозом повіє:
усе скрізь загине — рятунку нема!
Під снігом замре, заніміє.
— А я засміюся, — весна відмовля, —
і сонце пекуче засяє:
прокинуться луки, ліси і поля,
усе зацвіте, заспіває.

Спиридон Черкасенко

1. Виразно читай вірш.
2. Що відповідає зимі весна?
3. Поясни, як ти розумієш вислів «вітер морозом повіє».

ВЕСЕЛІ СТОРІНКИ

Про хлопчика Гната і «гітопоната»

Ганна Львівна каже нам:
— Запишіть: «гіпопотам».
Акуратно, не спішіть,
склад за складом запишіть.
Ми ще пишемо, а Гнат
доїдає мармелад,
поглядає у вікно —
написав уже давно...
Ганна Львівна підійшла,
Гнатів зошит узяла
і сказала: — Ну й діла!
Розкажи-но класу, Гнате,
хто такі «гітопонати».

Грицько Бойко

Лінь

Що робити?
Наче тіль, —
приросла до мене
лінь!

Я хотів уроки вчити —
адже в мене
стільки справ!
А вона шепоче:
— Вітю,
взяв би краще —
та поспав...

Суперечок не терплю!
Що поробиш?
Ліг — та сплю...

Вранці —
протираю очі:
ех, зарядочку б зробить!
Раптом чую —
лінь шепоче:
— Та навіщо це
тобі?!

Як тут
виберешся з ліжка?
Що зробив я?
Знову влігся...

Ну а вчора...
Ну а вчора —
навіть

соромно згадать! —
класні збори
довелося прогулять.

Ні, я спершу
йшов туди
радісно й охоче.
Раптом чую:
— Не ходи-и-и... —
клята лінь шепоче!

Як боротись —
невідомо.
Здався я,
пішов додому...

Став сумним я
і товстим —
тільки й справ,
що сплю чи їм,
не життя — а горе!

Навіть з хлопців
хтось гукне
у футбол пограть мене —
лінь одразу ж поруч!
І від ранку та й до ночі
щось шепоче
та шепоче...

Ех, коли б не вуха —
хто б її
послухав!

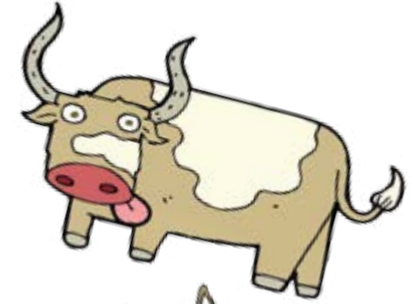
Анатолій Костецький

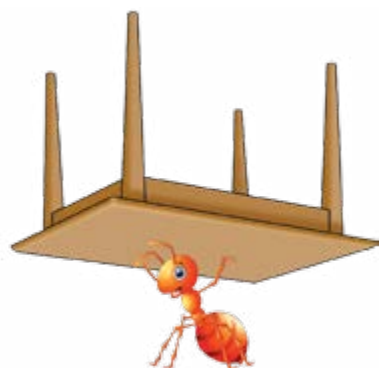
1. Чи добре робить хлопчик, що лінується?
2. Чи робиш ти вранці зарядку?
3. Чи любиш ти грати зі своїми товаришами?
4. Чи завжди ти виконуєш завдання вчительки на уроці?
5. Уранці роби зарядку. На уроках старанно вчись. Слухай дорослих.

Мурашка

Віл мав одвезти до школи стіл,
але сказав ослу: — Бери ж
та одвези цей стіл скоріш!
Осел сказав: — При чим тут я? —
і зразу цапа зупиня:
— Стривай, рогачу! Маєш час?
Бери й тягни стола у клас! —
Цапок собі гукнув барана:
— Неси стола, бо вже не рано! —
Баран столові каже: — Бе-е!
Нехай Рябко несе тебе!
Бо в мене щось нема охоти. —
Та й пес не квапивсь до роботи,
котові буркнув з конури:
— Ану, котище, стіл бери! —
Та не підмовив він Мурка,
кіт їжака мерщій гука.
Їжак не тратив марно сил.
— Де, — каже, — школа, а де стіл.
Зіпхну оцю мороку з рук,
нехай стола несе пацюк! —
Пацюк до миші миттю скаче,
та мишка з роду теж ледача,
вона із нірки — шусть до жаб:

— Ти, жабо, стіл знести могла б! —
 А жаба ящірку зустріла:
 — Допоможи, сестричко мила!
 Зроби візка хоча б з лози —
 стола до школи відвези! —
 Зирнула ящірка з куща,
 на гілці вгледіла хруща:
 — Якби ти, хрущику, поміг!
 Я нині вже не чую ніг... —
 І хрущ, на горе, був ледащо.
 — Звідсіль стола тягнути? Нащо? —
 Та й каже мусі на стіні:
 — Допомогла б хоч ти мені! —
 Мурашку муха зупиня:
 — Тобі, кумасю, завдання, —
 таких не мала ти ніколи:
 От стіл! Тягни його до школи! —
 І тут мурашка,
 хоч це було їй дуже важко,
 схопила нищечком стола
 і просто в школу потягла!

Ян Бжехва

1. Прочитай уважно вірш. Назви тварин на малюнках.
2. Назви всіх, хто лінувався.
3. Хто не лінувався і потягнув стола до школи?
4. Подумай, як зробив(-ла) б ти.

Хитрий Івась

— Івасю, ти вже такий великий, а примушуєш малого Петрика нести і твого портфеля.
 — Хай вчиться допомагати старшим.

Сашко

В трамваї переповненім
 Сашко з м'ячем сидить,
 а біля нього згорблений
 старий дідусь стоїть.

Хтось до Сашка звертається:
 — Чи вас у школі вчать,
 як місце дати старшому,
 як старших поважать?

— Та вчать, — Сашко відказує, —
 але оце якраз
 розпочались канікули —
 ніхто не учить нас.

Грицько Бойко

Чи уступаєш ти місце в транспорті стареньким?

Що треба сказати?

В день народження Галинці
 дід Петро приніс гостинців.
 — Що ти скажеш дідусеві?
 — Хай несе гостинці ще він!

Лідія Кир'яненко

1. Чи правильні слова сказала Галинка дідусеві?
2. Що мала б сказати Галинка?
3. Що ти кажеш, коли одержуєш подарунки?
4. Хто дарує тобі подарунки на свята?
5. Які подарунки тобі найбільше до вподоби?

Хто це був?

Зненацька хтось мене штовхнув.
Я не побачив, хто це був.
Він зараз озирнеться,
до мене усміхнеться
і скаже: «Друже, вибачай!»

Та тільки бачу я, на мій відчай,
він хрюкнув і в трамвай поліз,
і я побачив ззаду хвіст.
І хто це був, дізнався я:
було це просто — поросся!

Юрій Скрипін

1. Розкажи, як треба поводитися на зупинці транспорту.
2. Як треба поводитися на вулиці?

Доброго ранку!

Наша бабуся така неслухняна —
завжди вона прокидається рано!
І починає гриміть коло печі,
сни не дає подивитись малечі.
Поки вмиваємо соннії личка,
вже на столі — золота паляничка.
Ставить бабуся до неї сметанку
і усміхається:
— Доброго ранку!..

Володимир Верховень

1. Ти вранці прокидаєшся сам(-ма) чи тебе будять?
2. Чи любиш ти гостювати в бабусі?
3. Чи любиш ти пити молоко вранці?

Котик хоче у садочок

Прокинувся котик сумний
і настрої у нього поганій.
Не радує ранок ясний,
дарунок не тішить жаданий.
— Вставати не хочу!
Вмиватись не хочу!
Іти у садочок —
не хочу, не хочу! —
Вівсяної каші не їв,
компотом солодким облився.
А потім ще й гулю набив
і з другом своїм посварився.
— Гуляти не хочу!
Сtribати не хочу!
І гратись в пісочку —
не хочу, не хочу!
Тут курка сказала: — Ко-ко!
Коли в тебе настрої поганій,
згадай, що є котик-смішко,
згадай, що є котик слухняний.
Він весело скоче,
розплющивши очі,
і піде в садочок —
охоче, охоче!
— А й справді! — наш котик зрадив. —
Невже я не схожий на нього? —
І, наче метелик, злетів,
кота здивувавши старого. —
Співати я хочу!
Сміятися хочу!
І гратись в пісочку —
охоче, охоче!

Тепер я не буду сумним,
забуду про настрій поганий.
Сваритися з другом своїм
ніколи й нізащо не стану!
Прокинусь охоче,
умиюсь охоче,
бо йти у садочок —
я хочу, я хочу!

Володимир Верховень

Розкажи про себе: в якому настрої ти прокидаєшся вранці; чи не вередуєш; чи охоче йдеш до школи.

Модна зачіска

Нашу Нату не впізнати, —
модна зачіска у Нати,
дивна зачіска нова:
розкуйовджене волосся
на всі боки піднялося, —
мов копиця, голова!

Ната в класі йде до парти,
а навколо смішки-жарти:
— Звідки зачіски нові? —
Посміхнувся Боря хитро:
— Це, мабуть, від того вітру,
що у неї в голові.

Грицько Бойко

1. Чому з Нати сміялися однокласники?
2. Якою має бути зачіска в учеників?
3. Яка зачіска в тебе?

Запізнився

У село онук приїхав,
по городу походив.
З міста він — тому не бачив
ще ніколи стільки див.
Перці різнокольорові,
баклажани, огірки.
— Ой, бабусю, подивися!
Я набрав у дві руки!
— Догляду все потребує,
роботящих сильних рук.
Та тепер я не журюся,
бо зі мною любий внук!
— Ось, бабусю, підросту я
й виведу такі сорти,
щоб могли вони на полі
геть без догляду рости! —
Тут бабуся посміхнулась:
— Запізнився — є вони!
— А чому ж це я не знаю?
— Як не знаєш? Бур'яни!

Лідія Кур'яненко

1. Чи був(-ла) ти на городі? Чи допомагав(-ла) там працювати?
2. Які овочі ростуть на городі?

Не найгірший

— Мамо, мене вже більше не звать найгіршим учнем.
— Молодець, синку! Ти став краще вчитись?
— Ні, до нас прийшов новий хлопчик, який вчиться ще гірше.

Онучка

Бабуся внучці каже:

— Любцю мила,

хоч перед їжею ти б руки мила.

— Не буду мити, —

закричала внучка, —

і так про мене кажуть: «Білоручка».

Сергій Воскресенко

Білоручка — той, хто не хоче нічого робити руками.

1. Подумай, чи ти не білоручка.
2. А чи є серед твоїх знайомих білоручки?

Чемний кіт

Якось містом кіт гуляв.

З усіма вітався: — Няв!

І у відповідь взаємно
з ним усі вітались чемно.

Ось поважний слон іде.

Поклонився: — Добрий день!

Зебра, модниця смугаста,
усміхнулась мило: — Здрастуй!

Бегемот йому у слід

крикнув радісно: — Привіт!

А з малим телям корова
запитала: — Як здоров'я?

Пролітали мимо ґави.
Поцікавились: — Як справи?

Переходив лев дорогу,
поздоровкався до нього.

Сірий ослик висловухий
зняв поштиво капелюха.

Я про чемного кота
розповів тобі до речі.

— Ну й дитина золота!
Бач, які манери ґречні!

Володимир Верховень

Поштiво — чемно, ввічливо.

Манери ґречні — ввічливе, чемне поведження.

1. Чи сподобався тобі такий чемний кіт?
2. Знайди у вірші слова вітання різних звірів.
3. Скажи, чи завжди ти вітаєшся.

Чий Максимко?

Ішов тато з роботи додому, аж дивиться — хлопчик стоїть. І такий замурзаний, що й очей не видно.

— Ти чий? — питає тато.

— Твій, — каже хлопчик. — Я ж — Максимко.

— Ні, — сказав тато. — Свого Максимка я зразу впізнав би. Уранці, коли я йшов з дому, в нього личко було вмите, і штани чисті, і сорочечка випрасувана. А ти на себе подивись!

— Це калюжа винна, — промовив, насупившись, Максимко. — Я йшов, йшов — і раптом дороги не стало, то я і потрапив у калюжу.

— Гаразд, — сказав тато. — Ходімо до нас. Нехай усі наші подивляться на тебе. Може, ти й справді наш Максимко.

Відчинивши двері, тато загукав:

— А йдіть-но всі сюди! Я ось хлопчика на вулиці зустрів, каже, що він — наш Максимко.

У коридор вибігли і мама, і бабуся, і дідусь. Але ніхто з них не впізнав хлопчика.

— Ні, це не наш синок, — сказала мама. — Я нашого Максимка одягла в усе чистеньке. Цього хлопчика потрібно відвести назад.

Тоді Максимко у відчаї як закричить:

— Швидше скупайте мене — і побачите, що я — ваш!

Андрій Коцюбинський

1. Чому тато не впізнав свого сина?
2. Як Максимко пояснив, чому замурзався?
3. Ти теж так мурзаєшся, коли граєш на вулиці, чи приходиш додому в чистому вигляді?

Ділові розмови

— Здоров! Як справи?

Що робиш? — я питаю.

— Та ось по телефону з тобою розмовляю...

А як у тебе справи?

— Та справи — те що треба!

А що ти зараз робиш?

— Та от дзвоню до тебе...

— Ну що ж, бувай здоровий, бо вже пора кінчати: ще ж треба подзвонити до Роми і до Гната.

Грицько Бойко

1. Чи вмєш ти говорити телефоном?
2. Коли телефоном розмовляти не можна?

ВЕСНА-ЧАРІВНИЦЯ, НЕНАЧЕ ЦАРИЦЯ

Весна

Чути перший гуркіт грому,
лине ластівка додому.
Ручаї туркочуть сині,
абрикос цвіте в долині.

Перша бджілка вилітає,
красне сонце прославляє.
Сонце тепле, як яєчко
у пташиному гніздечку.

Григорє Вієру

* * *

Все навколо зеленіє,
річка ллється і шумить.
Тихо, тихо вітер віє
і з травою гомонить.

Як тут всидіти у хаті,
коли все живе, цвіте,
скрізь дзвенять пташки крилаті,
сяє сонце золоте...

«Швидше, мамо, черевички!
Глянь, як весело в саду!
Ти не бійся — до кринички
я і сам не підйду».

Олександр Олесь

Гомоніть — говорить.

1. Знайди у вірші описання ознак весни.
2. Намалюй весняний день.

Весна

Що з весною настає?
— Сніг у полі розтає.
А чому то так буває?
— Сонце його пригриває.
Що ж синіє на землі?
— Ніжні проліски малі.
А що пнеться з-під листа?
— То травичка вироста.
А над полем що бринить?
— Любий жайворон дзвенить.

Катерина Перелісна

Лісова сторожка

(Скорочений уривок)

Як одспіває хурделицями зима, як віддзвонить вона ожеледцем — кригою на кущах та деревах, і сонечко вгриє землю та води, збирається Данило Коряк до лісу, до своєї сторожки. Там він має оберігати від усякої напасті цілий лан лісової розсади: дрібненьких дубків, берізок, кленочків, осичок і сосонок, схожих на їжаків.

Збирається Данило довго. А зібравшись, вирушає в дорогу, гукнувши за собою песика Кузьку.

І йдуть.

За плечима в Данила лантух і рушниця. Чого тільки немає в Даниловому лантусі: тут і ніж, і ложка, і казанок; пшоно і сало, цибуля й борошно, картопля й сіль, хліб і сухарі; а ще ножиці, пилка, сокира; а ще коробочок з десятьох сірників. І хоч як важко нести Данилові свою ношу, однак несе, бо знає, що без усього того добра в лісі не проживеш.

У Данилового Кузьки неоднакові вуха. Як у Данила на шапці: одне стримить угору, друге — вниз. У Кузьки теж: одне нашорошене, друге опало і теліпається, як ганчір'яне.

Ліс зустрічає Данила, як тата: гілля немовби одхилється від стежки, пеньки немовби відступають від неї. А сонечко проглядає крізь молоде листя.

Данило повертає до сторожки, збирає дрівця і розкладає багаття. Кузька лягає біля багаття. А сонце сідає за гору, змовкають пташки в лісі — настає вечір.

Так починається лісове життя Данила і Кузьки.

За Григором Тютюнником

Сторожка — тут: невелика хатинка в лісі.

Хурдэлиця — сильний вітер зі снігом; заметіль.

Напáсть — біда, нещастя.

Лáнтух — великий мішок із грубої тканини.

Казанóк — металева посудина округлої форми для варіння їжі.

Стриміть угóру — тут: стирчить угору.

Нашорóшене — насторожене.

Дрiвцá — тут: сухе гілля.

Немóвби — наче, неначе, ніби, мов.

Багáття — купа дров, хмизу, що горить; вогнище.

1. Знайди уривок, у якому розповідається, що взяв із собою в ліс Данило.
2. Розкажи, яким був песик Кузька.
3. Як ліс зустрічає Данила?
4. Що робили Данило з Кузькою ввечері?

Бурулька

Дзюрчать-дзвенять струмочки,
і птах вітає птаха...
Мала, хрустка бурулька
додолу впала з даху.

Промовила бурулька:
— Заслабла я, ой нене:
гарячий промінь сонця
долинув і до мене!

Від сонця я розтану,
розтану — не загину:
ввіллюся у струмочок
і побіжу в долину.

Мене нап'ються трави
і стануть наче вмиті...
Хоч мало,
та не марно
я прожила на світі!

Лідія Компанієць

1. Яка на дотик бурулька: тепла чи холодна?
2. Якого кольору бурульки?
3. Прочитай, що промовила бурулька, коли впала з даху.
4. Що станеться з бурулькою, коли пригріє сонце?
5. Намалюй бурульки, які ти бачив(-ла).

Весняні квіти

Весна-чарівниця,
неначе цариця,
наказ свій послала,
щоб краса встала,
і проліски, і травка,
й зелена муравка,
і кульбаба рясна,

і фіалочка ясна —
всі квіти весняні,
веселі, кохані,
з-під листя виходять,
голівки підводять
од сну зимового
до сонця ясного!

Олена Пчілка

Чарівниця — чаклунка.
Муравка — густа молода трава.

1. Які квіти зацвітають навесні?
2. Які весняні квіти згадано у вірші?

8 Березня — Міжнародний жіночий день

Чотири іменинниці

Як іде жіноче свято,
хлопцям клопоту багато.
Нас із татком тільки двоє,
а жінок аж повна хата:
прабабця Марійка,
бабуня Маруня,
мамуся Маруся,
сестричка Марічка...
Ми ходили по крамницях,

нашукали, подивіться:
старенькій бабці —
тепленькі капці,
молодій бабуні —
сережки-красуні,
мамі Марусі —
з бурштину буси,
а для Марічки —
барвисті стрічки.

Інна Кульська

1. Які подарунки купили хлопчик із татом на жіноче свято?
2. Кому подарували: буси; капці; сережки; стрічки?

Привіт нашій мамі

Усміхнися, сонечко, з неба, з висоти,
нашу любу матінку нам озолоти.
Ой прилинь же, пташечко, з тихого гайку,
заспівай матусеньці пісеньку дзвінку.
Розквітайте, вийтеся, запашні квітки,
устеліть листочками мамині стежки.

Роман Завадович

Намалюй святкову листівку для мамі.

Кульбабки

Лука має зелене пальтечко, а на ньому повно золотих ґудзиків. Але все-таки то кульбабки, що виблискують і сліпуче сяють, як маленькі сонечка. Я нарву пучечок і несу його мамі. Тої миті мама сяє, мов сонечко.

Але як це сталося, що одного дня кульбабки на луці перетворилися на срібні лампочки? І вітер їх своїм подихом гасить. Я й собі таке спробував. Дмухаю на них. І коли згасла остання, то знаю, що вже пізня година.

Мерщій тоді поспішаю додому, де на мене чекає матуся. Моє сонечко.

Олдрідж Сироватка

Що має зелене пальтечко із золотими ґудзиками?

9 березня — день народження Тараса Григоровича Шевченка

* * *

Встала весна, чорну землю
сонну розбудила,
уквітчала її рястом,
барвінком укрила;

і на полі жайворонок,
соловейко в гаї —
землю, убрану весною,
вранці зустрічають...

Тарас Шевченко

Ряст — трав'яниста рослина, що цвіте рано навесні білими, жовтими, фіолетовими квіточками.

Барвінок — трав'яниста рослина з голубими квітками.

1. Чи ходив(-ла) ти повесні на луг чи в ліс?
2. Чи бачив(-ла) ти там барвінок, ряст?

* * *

Тече вода з-під явора
яром на долину.
Пишається над водою
червона калина.

Пишається калинонька,
явор молодіє,
а кругом їх верболози
й лози зеленіють.

Тече вода із-за гаю
та попід горою.
Хлюпоцуться качаточка
помеж осокою.

А качечка випливає
з качуром за ними,
ловить ряску, розмовляє
з дітками своїми...

Тарас Шевченко

Пишається — буйно росте; виділяється красою.

Намалюй пейзаж, змальований Тарасом Шевченком у вірші.

Прийшла весна

Прокинулось зайчисько,
а снігу вже нема:
за ручаєм спливає
крижинкою зима.

— Прийшла весна нарешті! —
радіє зайченя
і білу кожушинку
у скрині зачина.

Олександр Богемський

Скриня — великий ящик з кришкою і замком для зберігання одягу.

Якого кольору кожушинка в зайчика влітку?

Бджілка на розвідках

Настала весна, сонце зігнало сніг із полів. Вибралися бджілки з свого вулика та й полетіли до яблуньки.

— Чи нема в тебе, яблунько, чого-небудь для бідних бджілок?

— Ні, — каже їм яблунька, — мої квіти ще не розквітли.

Полетіли бджілки до вишні:

— Люба вишенько, чи немає в тебе квіточок для бідних бджілок?

— Навідайтесь, мої милі, до мене завтра, — каже їм вишня, — сьогодні ще немає в мене ні одної розквітлої квіточки, а коли порозкриваються, я буду рада гостям.

Сумні та голодні, хотіли бджілки вже летіти додому, як побачили під кущиком фіалку.

Вона розтулила перед ними свої квіти, повні пахощів і солодкого соку. Наїлись, напилися бджілки й полетіли додому веселенькі.

Костянтин Ушинський

1. У яких дерев бджілки просили поїсти й попоти?
2. Яка квітка напоїла бджілок солодким соком?

Весняний вітер

Клен цілу зиму спав. Крізь сон він чув завивання хуртовини і тривожний крик чорного ворона. Холодний вітер гойдав віти, нагинав їх. Та ось одного сонячного ранку відчув Клен, ніби до нього доторкнулось щось тепле і лагідне. Прокинувся Клен. А то до нього прилинув теплий весняний Вітер.

— Годі спати, — зашепотів весняний Вітер. — Прокидайтеся, весна наближається.

— Де ж вона — весна? — запитав Клен.

— Ластівки на крилах несуть, — каже теплий Вітер. — Я прилетів з далекого краю, від теплого моря. Весна йде полями — завітчалась квітами красуня. А ластівки на крилах несуть барвисті стрічки.

Ось про що розповідав теплий весняний Вітер Кленові. Клен зітхнув, розправив плечі. Зазеленіли бруньки. Бо йде весна-красуня.

Василь Сухомлинський

1. Про що розмовляли Вітер і Клен?
2. Звідки прилетів теплий Вітер?
3. Хто несе весну?

Джмелик

Розгубився джмелик-джміль:
йде весна, але звідкіль?
Чи з-за моря? Чи з-за гір?
Чи звідтіля, де поле й бір?
Йде весна, сміються дітки...
Тільки звідки йде? Ізвідки?!

Наталка Поклад

1. Після якої пори року настає весна?
2. Яка пора року настане після весни?

Весняні квіти

Хмара дощиком скотилась,
землю стала напувать,
і малятам захотілось
в полі квітів назбирать.

Сміючись, веселі діти
свій таночок завели,
запашні яскраві квіти
у віночки заплели.

Ой ти, веснонько чудова,
бавить сонце небокрай.
Пісню слухає діброва
і чарує зелен-гай.

Олена Роговенко

Веснянка

Ішла весна-красна
у синій хустинці.
Несла весна-красна
у скринці гостинці.

Ягням — травицю,
гуслям — водицю,
каченям — ряску,
а малятам — ласку.

Тамара Коломієць

Ряска — маленька трав'яниста рослина з круглими листочками, яка росте у воді.

Прочитай, які гостинці приносить весна.

Прислів'я

Весна довгим днем красна.

Весна — наші батько і мати, хто не посіє,
не буде збирати.

Ку-ку!

Коли повертається з вирію зозулька, вже і в лісі, і в гаї стоїть зелений світанок.

— Ку-ку, ку-ку! — озивається вона.

Щодень більшають на деревах листочки, простягають зелені рученята до сонечка молоді пагінці, темнішає в лісі.

Коли раптом виповзає на молоде листя велика волохата гусінь!

— Бр-р-р... — тремтить від страху синиця.

— Йой!.. — задкує мухоловка.

А гусінь уже поїдає ніжне листячко.

— Треба зозулю покликати! — гукає хтось. — Тільки вона цієї гусені не боїться...

І ще про зозулю таке кажуть: коли б не вона, то й соловейко б так гарно не співав. А то як зачнуть: соловейко біля річки тьох та тьох, а зозулька у гаї ку та ку!

Добре, ой як добре, що живе в нашому лісі така пташка.

За Юрієм Старостенком

1. Хто не боїться великої волохатої гусені?
2. Що кажуть про зозулю?

Зозуля

У зеленому гайку
роздає вона «ку-ку»:
ось один, і два, і три,
десять, двадцять, сто —
бери, щоб на довгому віку
мали всі своє «ку-ку».

Володимир Підпалий

1. Як називається пташка, яка кує в лісі й у гаю?
2. Чи чув(-ла) ти кування зозулі?

В час канікул

В час канікул навесні
не сиділося мені.
Молоток я взяв, цвяшки,
в татка випрохав дошки —
змайстрував пташиний дім.
Гарний дім — на задрість всім!
В нім живе шпаків сім'я.
Із житлом поміг їм — я!

Лідія Кир'яненко

1. Що ти робитимеш під час весняних канікул?
2. Що потрібно мати, аби зробити житло для пташок?
3. Де можна прилаштувати житло для пташок у твоєму дворі?
4. Яких пташок можна побачити у твоєму дворі?

Ой весна, весна

(Народна пісня)

Ой весна, весна — днем красна,
що ж ти нам, весно, принесла?
— Принесла я вам літечко,
ще й рожеву квіточку,
хай вродиться житечко,
ще й озима пшениця,
і усяка пашниця.

Усяка пашниця — хліб у зерні; зерно (пшениця, жито, ячмінь тощо).

Що росте на полі в селі, де ти живеш або відпочиваєш?

Простудилася весна

Простудилася весна,
громом кашляє вона.
Прийде сонечко ясне
і простуду прожене.

Петро Король

Калина

Бабуня Настя нічого так не любить, як садити дерево. Вона каже:

— Завжди знайдеться місце, де його посадити. А хто за це не дбає, той або байдужий, або сліпий.

Коло бабусиної хати ростуть вишні. За порогом повно квітів. Біля хвіртки — кучерявий бузок. А на вулиці — явори.

Позаторік бабуня принесла з лісу й посадила під вікном тонке деревце. Доглядала його, поливала. Воно прийнялося. Але першої весни не цвіло. Тільки зеленіло.

Другої весни викинуло білі китиці. Всі побачили, що це — калина.

Минає зима, настає тепло — і хати бабусиної не видно. Цвітуть білі вишні, пахне ліловий бузок, гіацинти, нарциси. Згодом жоржини тягнуться до порога. А явори шумлять.

Та найбуйніше квітує калина. Соловейко звив на ній гніздо. Він тьохкає, а калина цвіте й заглядає у вікно. Соловейко тьохкає, поки калина не перецвіте...

Борис Харчук

1. Які дерева ростуть коло бабусиної хати?
2. Які квіти ростуть коло бабусиної хати?
3. Якою буває калина навесні?

До діточок

Годі, діточки, вам спать!
Час давно вже вам вставать!
Гляньте: сонечко сміється,
в небі жайворонок в'ється,
в'ється, радісно співає, —
він весну вам сповіщає!
А весна та чарівниця
щиро вам несе гостинця;
пташка, рибка, звір на волі,
божа пчілка, квітка в полі —
всі весною оживають,
весну красну прославляють.

Олена Пчілка

1. Прочитай, що навесні оживає і хто весну прославляє.
2. Намалюй сонячний весняний ранок.

Як вітається півник

Що за красень
серед двору —
золоті на ньому
шпори?

Цілий день співа
без ліку:

— Здрастуй, сонце!
Ку-ку-рі-ку!

Володимир Верховень

1. Чи бачив(-ла) ти півника? Де?
2. Опиши півня.

Доброго ранку

З поганим настроєм я встав,
«Доброго ранку!» не сказав
ні мамі, ні собачці,
ні сонечку, ні качці.
Та з усієї сили
нам сонечко світило,
і пташечки співали
усі пісні, що знали.
Поганий настрій я забув
і дзвінко розсміявся,
бо добрий ранок добрим був —
до всіх він усміхався.

Юрій Скрипін

Прислів'я

Сонце гріє, сонце сяє — вся природа оживає.

День матері

* * *

Пам'ятаймо, милі діти,
пам'ятаймо завжди з вами,
що для нас у всьому світі
найдорожчі — наші мами.
Нам — маленьким і дорослим —
все дають вони з любов'ю:
ніжне серце, світлий розум,
сили нашому здоров'ю.
Як ставали ми на ноги,
перший крок наш був — до мами!
Радість маєм чи тривогу —
серце мами завжди з нами.
Де сини її та дочки —
завжди там вона думками.
Пишем в класі ми на дошці
наше перше слово — мама!

Степан Олійник

Мамине свято

— Вийди, сонечко, з хатинки, —
просить дівчинка Маринка. —
Усміхайся радо з нами,
бо сьогодні свято мами.

Марія Пономаренко

Які подарунки ти підготував(-ла) до Дня матері?

Найласкавіші руки

(Скорочено)

Маленька дівчинка приїхала з мамою у велике місто.
Пішли вони на базар. Мама тримала доньку за руку.
Дівчинка побачила стільки цікавого, що від радощів за-
плескала в долоні і... — загубилася. Загубилася й
заплакала:

— Мамо! Де моя мама?
Люди обступили дівчинку, питають:
— Як тебе звати, дівчинко?
— Олею.
— А як маму звати?
— Маму звати... мама... матуся.
Люди всміхалися. І знову питали:
— Скажи, які у твоєї мами очі?

— Очі у неї найдобріші...
— А коси? Які в мами коси?
— Коси... найкрасивіші...
Знову всміхнулися люди. Питають:
— Скажи, які в неї руки?
— Руки в неї... найласкавіші.

Пішли люди й оголосили по радіо: «Загубилася дівчинка. У її мами найдобріші очі, найкрасивіші коси, найласкавіші в світі руки».

І мама одразу знайшлася.

За *Василем Сухомлинським*

Намалюй маму. Розкажи, які в неї очі, коси, руки.

Теплий віршик для мами

Мамо, добре, що ти є, —
ніжне сонечко моє!
Від твоєї теплоти
так і хочеться рости...

Найгарнішу, найдобрішу, —
я люблю тебе найбільше!
І коли дорослим стану,
теж любить не перестану!

Бо ріднішої, ніж ти,
в цілім світі не знайти!
Добре, мамо, що ти є, —
тепле сонечко моє!

Олександр Дерманський

Вивчи вірш напам'ять.

Вишиванка

Мама вишила мені
квітами сорочку.
Квіти гарні, весняні:
— На, вдягай, синочку.

В нитці — сонце золоте,
пелюстки багряні,
ласка мамина цвіте
в тому вишиванні.

Вишиваночку візьму,
швидко одягнуся.
Підійду і обійму
я свою матусю.

Вадим Крищенко

Образливе слово

Одного разу Син розсердився і зг'ярячу сказав Матері образливе, грубе слово. Заплакала Мати. Схаменувся Син, жаль стало йому Матір. Ночей не спить — мучить його совість: адже він образив Матір.

Йшли роки. Син-школяр став дорослою людиною. Настав час їхати йому в далекий край. Поклонився Син Матері низько до землі й говорить:

— Простіть мене, Мамо, за образливе слово.
— Прощаю, — сказала Мати й зітхнула.
— Забудьте, Мамо, що я сказав вам образливе слово.

Задумалась Мати, геть посмутніла. На її очах з'явилися сльози. Каже вона Синові:

— Хочу забути, Сину, а не можу. Рана від колючки загоїться й сліду не залишиться. А рана від слова заживає, проте слід глибокий зостається.

Василь Сухомлинський

1. Розкажи, чи шануєш ти свою маму.
2. Подумай, чи ніколи ти не казав(-ла) мамі образливих слів.

Мати

Хто тебе так щиро любить,
і вбирає, і голубить,
і кладе у ліжко спати?
Мати.

Хто стеріг тебе від злого,
відмовляв собі усього,
щоб тобі віддати?
Мати.

Хто тебе узяв за руку
і до школи на науку
вів, щоб розуму навчати?
Мати.

Марійка Підгірянка

Прислів'я

На сонці тепло, а біля матері добре.

Без матері і сонце не гріє.

Сини

(Казка)

Якось біля криниці зустрілися три жінки. Понабирали у відра води й розговорилися.

— Є в мене син, — каже одна, — та такий ловкий, такий дужий, що всіх своїх однолітків боре.

— А мій син, — сказала друга жінка, — співає, як соловейко. Годі знайти співуна, що міг би позмагатися з ним.

Тільки третя жінка не зронила й слова.

— Ти чого мовчиш і про свого сина нічого не розкажеш? — запитали в неї.

— А що казати? Звичайний він у мене.

Підхопили жінки відра та й пішли додому.

Вибігли їм назустріч три хлопчики.

Один із них то дзиґою крутнеться, то велику каменюку ногою підкине. Перша жінка зменшила крок, не намилується сином.

Другий хлопчик заспівав. І мати його навіть відра поставила, заслухавшись тої пісні. Зупинилась відпочити і третя жінка.

— Мамо, дай-но я тобі допоможу, — побіг до неї третій хлопчик.

Узяв він відра з водою і поніс додому. Коли це йде старий дід. От жінки в нього й питають:

— Скажи нам, мудрий чоловіче: чи гарні у нас сини?

— Сини? — перепитав дід. — А де ж вони? Я бачу тільки одного. Он того, що з відрами.

Василь Сухомлинський

Годі знайти — не можна знайти.

1. Подумай, хто з синів зробив правильно? Чому?
2. Який із трьох хлопців любить свою матір найбільше?

Рідній бабусі

Я зізнатись не боюся —
краща ти за всіх бабуся!
І хоч старша за усіх —
найдзвінкіший в тебе сміх!

Пам'ятай, бабуся, рідна,
дуже ти усім потрібна!
Ти старішати завжди —
будь здоровою завжди!

Сергій Гордієнко

Загадка

Найрідніша, наймиліша,
всіх вона нас пестить, тішить,
завжди скрізь буває з нами.
Відгадайте: хто це? ...

Прислів'я

У дитини заболить пальчик, а у мами — серце.

У СВІТІ КАЗОК

* * *

А казка, діти, справжнє диво,
там подвиги й пригоди є.
Вона кінчається щасливо,
там місце кожному своє.
І мудрість в ній перемагає,
і щедрість, і любов свята.
Хай кожен з вас запам'ятає,
що править світом — доброта.

Надія Красоткіна

Цап та баран

(Українська народна казка)

(Уривок)

Був собі чоловік та жінка, мали вони цапа й барана. І були ті цап та баран великі приятелі — куди цап, туди й баран. Цап на город по капусту — і баран туди, цап у сад — і баран за ним.

— Ох, жінко, — каже чоловік, — проженімо ми цього барана й цапа, а то за ними ні сад, ні город не вдержиться.

Скоро цап та баран теє зачули, зараз із двору майнули. Пошили вони собі торбу та й пішли.

Ідуть та й ідуть. Посеред поля лежить вовча голова. От баран — дужий, та не сміливий, а цап — сміливий, та не дужий:

— Бери, баране, голову, бо ти дужий.

— Ох, бери ти, цапе, бо ти сміливий.

Узяли вдвох і вкинули в торбу. Ідуть та й ідуть, коли горить вогонь.

— Ходімо й ми туди, там переночуємо, щоб нас вовки не з'їли.

Приходять туди, аж то вовки кашу варять.

— А здорові, м'олодці!

— Здорові! Здорові!.. Ще каша не кипить — м'ясо буде з вас.

Ох, так цап злякався, а баран давно вже злякався. Цап і роздумавсь:

— А подай лишень, баране, оту вовчу голову!

От баран і приніс.

— Та не цю, а подай більшу! — каже цап.

Баран знову несе ту саму голову.

— Та подай ще більшу!

Ох, тут уже вовки злякались: стали вони думати-гадати, як відтіля втікати: «Бо це, — кажуть, — такі молодці, що з ними й голови збудешся, — бач, одну по одній вовчі голови тягають».

От один вовк і починає:

— Славна, братці, компанія, і каша гарно кипить, та нічим долити, — піду я по воду.

Як пішов вовк по воду, так і не повернувся. Другий вовк і собі думає, як би його і собі втекти:

— Е, пішов та й пропав, нічим кашу долити; ось візьму я ломаку та прижену його, як собаку.

Як побіг, так і той не вернувся. Тоді цап до барана говорить:

— Ох, нумо, брате, скоріше цю кашу з'їмо та й у ліс втечемо.

Так і зробили.

Не вдёржиться — не збережеться, не вціліє.

Майну́ли — тут: утекли.

Тóрба — мішок, що його носять за плечима.

Відтіля — з того місця; звідти.

Кáша не кипіть — каша ще не зварилася.

Голові збúдешся — голову втрапиш.

Ломáка — велика палиця.

1. Чи сподобалася тобі казка? Чим саме?
2. Чому люди прогнали цапа й барана?
3. Чого злякались вовки?
4. Як цап і баран перехитрили вовків?

Лисичка та рак

(Українська народна казка)

Біжить лисичка полем. Добігає до річки, аж дивиться — рак виліз із води на камінь та клешні точить, щоб гостріші були.

— Здоров був, раче! — каже йому лисичка. — Це ти, мабуть, до косовиці готуєшся, що клешні об камінь гостриш?

Поздоровкався рак та й каже:

— Я клешнями роблю те, що ти зубами, так треба, щоб гостріші були.

А лисичка тоді йому:

— Тепер я бачу, чого з тебе люди сміються, розказуючи, що ти сім років по воду ходив, та й ту на порозі розлив! Як його ходити у світі, коли на ногах зуби? Признайся, що такі правду люди говорять про тебе!

— Може, колись те й правдою було, та тепер брехнею стало! Ось коли хочеш, то давай побіжимо навпередки. Я тобі ще на один скік уперед ходу дам. Біжимо до тієї осички, що стоїть онде на узліссі.

— Як так, то й так, — каже лисиця.

Повернулась до лісу, стала на один скік уперед проти рака та й дожидає, коли той скаже бігти. А рак, учепившись клешнями за лисиччиного хвоста, підібгав усі вісім ніг своїх і гукнув:

— Но!

Ось лисичка і подалася вповдовж поля. Добігає до осики, повернулась, щоб подивитись, а де той рак чимчикує, аж чує позаду себе:

— Та й забарилась ти, лисичко! Я вже і на осику лазив, усе визирав, чи скоро ти прибіжиш.

Дуже здивувалась лисичка, аж рота розкрила.

— Чи ж то видано! — каже.

І більше не сміялася з рака.

Чимчикує — іде повільно.

Осіка — дерево.

1. Для чого в рака клешні?

2. Як ти розумієш вислів «сім років по воду ходив»?

3. Як рак перехитрив лисичку?

У пригоді

(Українська народна казка)

Пішов раз лев на лови й зустрів мишку. Хотів її з'їсти, вже й лапою надушив. А мишка й каже йому:

— Ой леве, могутній владарю! Не їж мене, змилуйся наді мною, бідною мишкою! Я тобі за все те в пригоді стану!

Засміявся лев:

— Ти мені в пригоді станеш? Якась нещасна мишка — мені, цареві над звірями, у пригоді можеш стати?! У якій же це пригоді?!

— А хто може тебе знати, — каже мишка, — тільки благаю я тебе — зглянься наді мною!..

Зглянувся лев, пустив мишку. Подякувала вона й побігла швиденько до своєї нірки.

Коли це, за яким часом, попався лев у тенета. Б'ється,

сердешний, борсається в тенетах, нічого не зробить — ще гірше заплутався в сітку. Аж де не взялась мишка, — одну петельку перегризла, другу... Як заходилась, то таку дірку в тенетах зробила, що й лев виліз! Тоді мишка й каже левові:

— А що, бачиш, і я, маленька мишка, тобі в пригоді стала!

— Бачу, — каже лев, — віддячила ти мені й навчила мене!.. Спасибі тобі.

Записала *Олена Пчілка*

Лóви — полювання на звіра, птахів тощо.

Надуші́в — придавив.

Вла́дар — володар, цар.

В пригоді ста́ну — знадоблюся.

Зглянься — пожалій, помилуй.

За якім ча́сом — через деякий час.

Бóрсається — робить швидкі рухи лапами, всім тілом.

Тене́та — сітка для ловлі звірів, птахів.

Серде́шний — нещасний, бідолашний.

Заходи́лась — почала.

1. Що сталося б із левом, якби він з'їв мишку?
2. Знайди і прочитай речення, в якому лев дякує мишці.

Котик і півник

(Українська народна казка)

Був собі котик та півник, і дуже вони дружили. Котик, було, на скрипочці грає, а півник пісеньки співає. Котик, бувало, йде якої їжі добувати, а півник удома сидить та хату глядить. От котик, коли йде з хати, то півникові наказує:

— Ти ж тут нікого не пускай та й сам не виходь, хоч би хто тебе кликав.

— Добре, добре, — каже півник. Закриє хатку та й сидить, аж поки котик вернеться.

Одного разу побачила півника лисиця та й надумала його підманути.

— Ходи, ходи, півнику, до мене, бо є в мене гарна пшениця та медяна водиця.

А півник їй:

— То-ток, то-ток, не велів коток!

Бачить лисиця, що так не виходить, прийшла раз уночі, насипала під вікном пшениці, а сама в куцах сховалася.

Побачив півник, що нікого нема, тільки пшеничка під вікном розсипана, і подумав: «Піду-но я трошки поклюю».

Тільки півник вийшов за поріг, а лисичка за нього та й помчала до своєї хати. А він кричить:

— Котику-братуку,
несе мене лиска
за річку бистру
на своєму хвості.
Порятуй мене!

Котик тим часом був далеко на полюванні, не відразу почув, то вже і запізнився лисичку доганяти. Повернувся котик додому, узяв скрипку та торбину й пішов до лисиччиної хатки.

А в лисиці було чотири дочки й один син. Лисиця пішла на полювання, а дітям наказала півника глядіти, двері нікому не відчиняти та й самим на двір не виходити.

— Повернуся з полювання, ми з півника борщу наваримо.

Зачинила двері й пішла.

А тим часом котик підійшов під віконце та й заграв іще й заспівав:

— А у лиски, в лиски новий двір
та чотири дочки на вибір,
п'ятий синко, ще й Пилипко.
Вийди, лисе, подивися,
чи хороше граю!

От малі лисенята й не втерпіли. Вирішили вони вийти на двір, подивитися, хто гарно грає.

Тільки-но вони вийшли, а котик їх усіх швиденько піймав та в торбу посадив і зав'язав. Торбу котик повісив на товсту гілку, а сам зайшов у лисячу хатку. Аж бачить, а там півник зв'язаний лежить. Розв'язав котик півника і пішли вони разом додому.

Тепер півник і котик живуть знову разом. Півник котика слухається, хатки нікому не відчиняє і сам у двір без котика не виходить.

Надумала — придумала, задумала.

Підманути — підкликати до себе.

Медяна водиця — вода з медом, солодка.

1. Прочитайте з однокласниками казку в особах.
2. Як лисичка підманула півника?
3. Як котик урятував півника?
4. Чого навчила півника ця пригода?
5. Чого навчився(-лася) ти, прочитавши казку?

Без труда нема плода (Українська народна казка)

Якось один чоловік похастував вовка хлібом.

— Ну й смачний! — похвалив вовк. Далі й питає: — А де ти його взяв?

— Та де взяв! Землю виорав...

— І все?

— Ні, потім посіяв жито...

— І вже маєш хліб?

— Та ні, — каже чоловік. — Почекав, поки жито зійшло, виростало, поспіло. Потім я його вижав, змолотив, намолов борошна, змісив тісто й аж тоді напек буханців.

— Що смачний хліб, то смачний! — сказав вовк. — Та скільки ж коло нього походити треба!

— Твоя правда, — сказав чоловік. — Клопоту багато. Але без труда нема плода.

В НАС ГОСТЮЄ СПРАВЖНЄ ЛІТО

Літо

Літо, літо золоте
випиває роси
та з пшениченьки плете
Україні коси.
Виглядає з-поміж віт
вишнями в садочку,
одяга на цілий світ
сонячну сорочку.

Анатолій Загрудний

Веселе літо

Сонце, море і пісок —
все для ігор, для діток.
Зайчик сонячний стрибає,
він з малятами пограє:
можна в жмурки, в доганялки.
Раді Саші і Наталки.

А Сергій в пісочку грав,
він фортецю збудував.
На мурашник схожа дуже.
Влітку весело нам, друже!
Море хвилями хлюпоче,
дітлахів воно лоскоче.
Всі стрибають і радіють,
про веселе літо мріють.

С. Швець

Красне літечко

(Скорочено)

Радіють люди, радіє природа. Скільки уже в червні з'являється квітів — ними заповнені поля і луки, сквери і парки, сади, а вже щодо подвір'я, то нема, напевно, жодного в Україні без квітів.

Усі вони яскраві: цвітуть півонії, бузок, лілеї, маргаритки, ромашки, іриси, чорнобривці і, звичайно, троянди. Краса неймовірна і чаруюча, і буває вона тільки влітку.

Літо — це пора надій на щедрий урожай. Колосяться хліба, ростуть буряки і морква, картопля і капуста, кукурудза і соняшник, радують запашні огірки і смачні помідори.

Це пора щедрого врожаю ягід. У червні з'являються запашні суниці, за ними доспіває смородина — чорна, червона, біла, аґрус, а потім оранжеві солодкі абрикоси, червоні й сині сливи.

А скільки різних сортів яблук і груш — і всі вони дуже смачні й корисні. А хто не любить динь і кавунів?! Це теж дарунки нашого літа й щедрого сонця.

А яке привілля влітку пташиному царству! Сотні різних птахів прилітають до нас, на батьківщину, щоб

висидіти тут і виховати своїх пташенят. Вони дуже радіють цьому, голосно щебечуть і цвірінькають.

Тварини теж люблять літо. Привілля і достаток улітку і лосю, і кабану, і лисиці, і зайцю, і білочці. Адже малят більшість із них народжують і вирощують навесні й улітку. Саме зараз припасують багато з них на зиму корм.

Це пора таких бажаних дитячих канікул. Усі діти влітку відпочивають: ходять купатися на річку, засмагають на сонечку, їздять на море в дитячі літні табори.

Ця пора року і дорослим, і дітям дає наснагу, щоб потім добре працювати і бути здоровими до наступного літа.

За *Валентиною Невською*

1. Які квіти цвітуть улітку?
2. Які квіти цвітуть на вашому шкільному подвір'ї влітку?
3. Які овочі ростуть улітку на городі?
4. Які ягоди ти найбільше любиш?
5. Яких пташок ти бачив(-ла) влітку?
6. Яких звірів ти бачив(-ла) в лісі чи в зоопарку?
7. Де ти відпочиватимеш улітку?
8. Чи вмієш ти плавати?

Соромно перед соловейком

Оля і Ліда, маленькі дівчатка, пішли до лісу. Після важкої дороги вони присіли на траву відпочити і пообідати.

Вийняли з торбинки хліб, масло, яйця. Коли дівчатка вже закінчували обід, недалеко від них заспівав соловей. Зачаровані прекрасним співом, Оля і Ліда сиділи і не ворушились.

Соловей перестав співати.

Оля збрала залишки своєї їжі, шматки паперу і кинула під кущ.

Ліда ж загорнула в газету яєчну шкаралупу і хлібні крихти і поклала в торбинку.

— Навіщо ти береш із собою сміття? — запитала Оля. — Кинь під кущ. Ми ж у лісі. Ніхто не побачить.

— Соромно... перед соловейком, — тихо відповіла Ліда.

Василь Сухомлинський

1. Хто з дівчаток зробив правильно — Оля чи Ліда?
2. Чому не можна засмічувати ліс?

Прислів'я

Де багато пташок, там нема комашок.

Голубий дощик

— Наче й дощ недавно був, а вже сухо, — каже бабуся. — Помідори он геть вуха поопускали.

Тетянка вхопила свою голубу поливальничку й бігцем до діжки, що під ринвою. Зачерпнула води і хутчій до помідорів. Кропить їх і примовляє:

— Ану, піднімайте вуха, бо дощик іде!

Тетянка й огірки не поминула, і квасоллю. Всю грядку полила.

Вийшла з хати бабуня і здивувалася:

— Наче й дощу не було, а городина повеселіла.

— Був, бабусю, був! — усмінулась Тетянка. — Голубий дощик ішов, з голубої поливальнички.

Василь Чухліб

Рінва — труба, якою стікає дощова вода.

1. Чому помідори попустили вуха?
2. Для чого влітку потрібно поливати городину?
3. Чому Тетянка назвала дощик голубим?
4. Чи будеш ти влітку поливати квіти, городину, дерева?

* * *

Здрастуй, червню! Здрастуй, літо!
Люба сонячна пора.
Колоситься в полі жито,
загоряє дітвора.

Червоніють полуниці,
соковиті, запашні,
в хаті зовсім не сидиться.
Ой, які хороші дні!

Галина Демченко

Літо

У відчинене віконце
зазирнуло зранку сонце
і лоскоче ніжно носик
і маленькі ніжки босі.

Сяйвом сонця все залито,
в нас гостює справжнє літо,
кольорове та яскраве,
запашне, смішне, цікаве!

Мама літечку радіє,
літо всіх маляток гріє,
щоб росли вони здорові,
наші «сонечка» чудові!

Олена Роговенко

Просте діло

— А мені вудочку тато купив, — хвалиться Толя Івасикові.

— То ходімо рибу ловити.

— Не вмію ще я, — каже Толя. — Татко обіцяв навчити. Та все йому ніколи.

— Просте це діло. Причепив черв'яка до гачка — і у воду, — взявся повчати Івасик. — Коли я був у селі, то ми з дядьком Савкою повну цеберку коропів наловили. Оттакенні... Може, з пуд навіть заважать.

Накопали хлоп'ята черв'яків, узяли вудочку, відро на рибу — і до річки.

Івасик поважно прилаштував черв'яка до гачка, плюнув на нього і закинув у воду.

Сидять хлопці та й сидять. Сонно похитується на воді поплавець. Снують довкола нього водяні павучки. Вже і їсти хочеться. А риба не клює, хоч плач.

— Може, риба черв'яка з'їла? — питає Толя.

Витягнув вудочку Івасик, подивився — ні, цілий черв'як. Закинув знову. Поплавець — не схитнеться.

Коли це йде дідусь. І теж з вудочкою, а в руках відро — повнісіньке риби.

— А чого це у вас відро порожнє? — питає.

— Не клює риба, — зітхнув Івасик, — от коли я був у селі — оттакенних коропів витягнув.

— Ану ж, дайте гляну на вашу вудочку. — Витяг дідусь із води вудочку — і засміявся: — І не клює, хлопці. Ви ж гачок не на коропа, а прямо на щуку причепили. А для коропа він завеликий, — і далі оглядає дідусь вудочку. — А ще й глибину на добрих два метри поставили, коли тут до дна всього жабі по коліна. Риба вашого гачка й не бачить, бо він лягає у мул. А черв'яка треба нанизати на весь гачок, а ви впоперек причепили. Хто ж так чіпляє?

Дістав дідусь свого гачка, прив'язав до Толиної вудочки, потрібну глибину поставив, черв'яка правильно нанизав: — Ось тепер, хлопці, хай ловиться у вас рибка.

Толя докірливо глянув на Івасика.

— Ти ж казав — просте це діло!

Андрій Бондарчук

Цебёрка — відро.

Пуд — 16 кілограмів.

Поплавець — прикріплений до ліски шматок чогось, що легше від води; сигналізує про клювання риби.

Снують — тут: рухаються в різних напрямках, назад і вперед.

Жабі по коліна — неглибоко.

Мул — земля, що відкладається на дні річки, озера чи моря.

Нанизати — проколюючи, насадити на гачок.

1. Як звали хлопчиків, що вирішили самі ловити рибу?
2. Чи вийшло у хлопчиків наловити риби?
3. Хто розповів хлопчикам, як треба ловити рибу?
4. Що хлопчики робили неправильно?
5. Чи скористаєшся ти порадами дідуся, якщо ловитимеш рибу?

Максимова криниця

Добра, смачна вода в Максимовій криниці. Чиста, дзеркальна. Вертаються люди з поля, то обов'язково зайдуть напитися. Женуть пастухи череду — теж наберуть води.

Чула Галинка, як перехожі хвалили:

— Оце водичка!.. Спасибі тому чоловікові, що цю криницю викопав.

Знає дівчинка, кому дякували — Максимові. Він викопав. Передати б йому, що перехожі говорили. Приємно таке послухати. Тільки ж де живе

Максим? У думці перебрала всіх сусідів. Є Петрів сім, є Іванів аж десять! А Максима — жодного.

Старенька бабуся сказала, що Максим давно помер.

— А чого ж його так часто згадують? — здивувалася Галинка.

— Хто робить людям добро, того завжди пам'ятають, — відповіла бабуся.

За Олександром Саєнком

Канікули

«Канікули! Канікули!» — співає все навколо.
Канікули, канікули,
канікули у школі!

А що таке «канікули»?
Це — літні дні барвисті,
це час, коли нам ніколи
хоча б на мить присісти,
бо треба мчати босими
наввипередки з вітром,
з густих лісів приносити
чорниці повні відра.

Це час у річці хлюпатись,
підсмажувати спину
і зранку в лузі слухати
тонку струну бджолину...

Це час, коли за друзями
ми скучим — як ніколи,
і нам страшенно схочеться
скоріше знов до школи!

Анатолій Костецький

Чередá — гурт свійських тварин, які пасуться разом.

1. Чому криницю називали Максимовою?
2. Яка вода була в Максимовій криниці?
3. Що хотіла зробити Галинка?
4. Що розповіла бабуся?
5. Дізнайся та розкажи, хто залишив про себе добру пам'ять у вашій родині, у вашому селі.

Прикмети літа

Ластівки літають
над водою низько,
хвилі розбивають —
значить, дощик близько.

Мов червоні квіти,
хмари в небі синім,
значить, завтра, діти,
буде вітер сильний.

Марія Чепурна

Загадка

Сонце пече, липа цвіте.
Жито доспіває. Коли це буває?

Прислів'я

Літній день зимовий тиждень годує.

ВІДГАДКИ ДО ЗАГАДОК

С. 13	Книжка. Книжка.
С. 20	Осінь. Дощ.
С. 39	Осінь. Восени.
С. 69	Сніжинка. ...зима.
С. 71	...Миколай.
С. 73	Ялинка.
С. 81	...ковзани.
С. 84	Січень.
С. 87	Сніг.
С. 88	Мороз.
С. 91	Бурулька.
С. 92	Крига.
С. 134	Мама.
С. 152	Улітку.

Зміст

До школи

Вереснева пісня. <i>Наталія Трищ</i>	3
До школи. <i>Микола Сингаївський</i>	4
Поради дитині. <i>Юрій Скрипін</i>	5
Шкільний дзвінок. <i>Лариса Зоріна</i>	5
Головна професія. <i>Анатолій Костецький</i>	7
Любіть книгу! (Скорочено). <i>Остап Вишня</i>	8
Школярик. <i>Марія Хоросницька</i>	9
На вулиці. <i>Олег Буцень</i>	11
Вчіться, діти! (Уривок). <i>Яків Щоголів</i>	12
Чи вмієш ти ходити? (Скорочено). <i>Октав Панку-Яш</i>	13

Осінь золотом вкриває...

Чаклунка. <i>Наталія Замрія</i>	15
Золота осінь (Скорочено). За <i>Валентиною Невською</i>	15
Осіння лічилка. <i>Адлер Королів</i>	18
Восени. <i>Віталій Березінський</i>	18
Дрімляють села... (Уривок). <i>Іван Франко</i>	19
Осінній день (Скорочено). <i>Іван Нечуй-Левицький</i>	20
Вересень. <i>Юрій Шкрумеляк</i>	21
Тополя. За <i>Миколою Магєрою</i>	22
Осінні танці. <i>Катерина Перелісна</i>	23
Осінь багату будемо питати (Гра). <i>Оксана Благініна</i>	24
Дощова осінь. <i>Анатолій Качан</i>	26
Осінь. <i>Володимир Сосюра</i>	27
Жовкне листя (Скорочено). <i>Олександр Копиленко</i>	28
Осінь (Уривок). <i>Яків Щоголів</i>	29
Хто ж винен? За <i>Юрієм Старостенком</i>	29
Як берізка листя роздарувала (Уривок). За <i>Іриною Прокопенко</i>	30
Жоржини. <i>Марія Познанська</i>	32
Жовтень. <i>Наталія Приходько</i>	32
Багрянолистий жовтень. За <i>Василем Скуратівським</i>	32
Обмануті суниці. <i>Віктор Приходько</i>	34
Кленові листки. <i>Іванна Блажкевич</i>	35

Їжаки готують постіль (Скорочено). За Володимиром Пархоменком.....	36
Жовтень. Наталя Забіла.....	37
Куликове болото. Олена Пчілка.....	38
Осінь. Дмитро Павличко.....	39
Жовтень. Л. Ковальчук.....	40
Прощальний листопад. За Василем Скуратівським.....	41
Листопад. Іван Гнатюк.....	43
Прикмети осені.....	43
Осінь. Кузьма Журба.....	44
Готуються до зими. Віталій Біанкі.....	45
Осінь. Юрій Старостенко.....	46
Пізній пейзаж. Галина Курпа.....	47
Листопад. Микола Лисич.....	47

 Красивий, щедрий рідний край

Послухай! Петро Осадчук.....	48
Завжди будемо українцями. За Іваном Огієнком.....	49
До нас журавлик прилітав. Ігор Січовик.....	50
Про Україну. Наталя Зарічна.....	50
Прапор. Олександр Олесь.....	51
Герб. Наталка Поклад.....	51
Гімн. Наталка Поклад.....	52
Тризуб, Прапор, Гімн (Казка).....	52
Рідна земля. Олесь Лупій.....	54
Солодка земля. Володимир Коломієць.....	54
У рідному краї. Роман Купчинський.....	55
Думка. Уляна Кравченко.....	56
На світанку (Скорочено). Михайло Яцків.....	56
Рідна мова (Уривок). Сидір Воробкевич.....	58
Древній Київ (Скорочено). Наталя Забіла.....	59
Київ.....	60
Добрідень тобі, Україно моя!.. Павло Тичина.....	60

 Сива матінка-зима

Зимонька. Любов Забашта.....	61
Грудень. Л. Лебедєва, Л. Матвєєва.....	61
Грудень — первісток зими. Лідія Кир'яненко.....	62
Грудень. Терень Масенко.....	63
Перший сніг. Ірина Наріжна.....	64

Переполюх (Скорочено). За Олександром Копиленком.....	65
Метелики. Василь Діденко.....	67
Випав сніг. Наталя Забіла.....	68
Зимова казка. Іван Гнатюк.....	69
19 грудня — день Святого Миколая.	70
Радість. Ганна Черинь.....	70
Казка про святого Миколая (Скорочено). За Марією Солтис-Смирною.....	71
«Ще ніхто його не бачив...». Віра Паронова.....	72
1 січня — Новий рік	73
«У нічний казковий час...».....	73
Веселий Новий рік. Валентина Малишко.....	74
«Гарна нічка-новорічка!..». Василь Моруга.....	74
Місяці. Лідія Дяченко.....	75
Кмітливий скляр. Василь Сухомлинський.....	76
Січень-будівник. Ольга Добровольська.....	77
Зайчик. Лариса Цілик.....	77
Санчата (Скорочено). За Ярославом Стельмахом.....	77
Перший сніг. Григорій Усач.....	79
На гірці. За Миколою Носовим.....	80
Січень. Тамара Коломієць.....	82
Як звірята Наталочці допомогли (Скорочено). За Зінаїдою Грієвою.....	82
Хто малює. Іван Складаний.....	85
Подружилися. Віктор Васильчук.....	85
Сніжинки. Світлана Кузьменко.....	86
Хлопчик і сніжинка. Василь Сухомлинський.....	87
Коротка зима. Ігор Січовик.....	87
Гостює в нас зима. Володимир Кленц.....	88
Зимове смеркання. Василь Сухомлинський.....	88
Як білочка зимує. Георгій Скребицький.....	89
Пригріває сонечко. Олександр Копиленко.....	90
Добрый сніговик. Володимир Орлов.....	92
У лютому сонце йде на літо. За Василем Скуратівським.....	93
Лютий. Наталя Забіла.....	94
Кіт, зима і весна. Микола Вінграновський.....	95
Пори року. Агнія Кузнецова.....	95
Зима і весна. Спиридон Черкасенко.....	96

 Веселі сторінки

Про хлопчика Гната і «гітопоната». Грицько Бойко.....	97
Лінь. Анатолій Костецький.....	98

Мурашка. Ян Бжехва	99
Хитрий Івась	100
Сашко. Грицько Бойко	101
Що треба сказати? Лідія Кир'яненко	101
Хто це був? Юрій Скрипін	102
Доброго ранку! Володимир Верховень	102
Котик хоче у садочок. Володимир Верховень	103
Модна зачіска. Грицько Бойко	104
Запізнився. Лідія Кир'яненко	105
Не найгірший	105
Онучка. Сергій Воскрекасенко	106
Чемний кіт. Володимир Верховень	106
Чий Максимко? Андрій Коцюбинський	108
Ділові розмови. Грицько Бойко	109

Весна-чарівниця, неначе цариця

Весна. Григоре Вієру	110
«Все навколо зеленіє...». Олександр Олесь	110
Весна. Катерина Перелісна	111
Лісова сторожка (Скорочений уривок).	
За Григором Тютюнником	111
Бурулька. Лідія Компанієць	113
Весняні квіти. Олена Пчілка	114
8 Березня — Міжнародний жіночий день	115
Чотири іменинниці. Інна Кульська	115
Привіт нашій мамі. Роман Завадович	116
Кульбабки. Олдрідж Сироватка	116
9 березня — день народження	
Тараса Григоровича Шевченка	117
«Встала весна...». Тарас Шевченко	117
«Тече вода з-під явора...». Тарас Шевченко	118
Прийшла весна. Олександр Богемський	119
Бджілка на розвідках. Костянтин Ушинський	119
Весняний вітер. Василь Сухомлинський	120
Джмелик. Наталка Поклад	121
Весняні квіти. Олена Роговенко	121
Веснянка. Тамара Коломієць	122
Ку-ку! За Юрієм Старостенком	122
Зозуля. Володимир Підпалий	123
В час канікул. Лідія Кир'яненко	124
Ой весна, весна (Народна пісня)	124

Простудилася весна. Петро Король	125
Калина. Борис Харчук	125
До діточок. Олена Пчілка	126
Як вітається півник. Володимир Верховень	127
Доброго ранку. Юрій Скрипін	127
День матері.	128
«Пам'ятаймо, милі діти...». Степан Олійник	128
Мамине свято. Марія Пономаренко	129
Найласкавіші руки (Скорочено).	
За Василем Сухомлинським	129
Теплий віршик для мами. Олександр Дерманський	130
Вишиванка. Вадим Крищенко	131
Образливе слово. Василь Сухомлинський	131
Мати. Марійка Підгірянка	132
Сини (Казка). Василь Сухомлинський	132
Рідній бабусі. Сергій Гордієнко	134

У світі казок

«А казка, діти, справжнє диво...». Надія Красоткіна	135
Цап та баран (Українська народна казка) (Уривок)	135
Лисичка та рак (Українська народна казка)	137
У пригоді (Українська народна казка).	
Записала Олена Пчілка	139
Котик і півник (Українська народна казка)	140
Без труда нема плода (Українська народна казка)	143

В нас гостює справжнє літо

Літо. Анатолій Загрудний	144
Веселе літо. С. Швець	144
Красне літечко (Скорочено). За Валентиною Невською	145
Соромно перед соловейком. Василь Сухомлинський	147
Голубий дощик. Василь Чухліб	147
«Здрастуй, червню! Здрастуй, літо!..». Галина Демченко	148
Літо. Олена Роговенко	149
Просте діло. Андрій Бондарчук	149
Максимова криниця. За Олександром Саєнком	151
Прикмети літа. Марія Чепурна	152
Канікули. Анатолій Костецький	153
Відгадки до загадок	154

Навчальне видання

Піканова Наталія Володимирівна

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ

Підручник
для 2 класу спеціальних закладів
загальної середньої освіти (Н 91)

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Головний редактор *А. С. Мнишенко*
Головний художник *М. Б. Гутман*
Редактор *К. Д. Протасова*
Коректори *А. В. Дрожжина, Л. Ф. Іванова*

Формат 70х100/16.
Ум. друк. арк. 13,00. Обл.-вид. арк. 9,40.
Тираж 2014 пр. Зам. № .

Державне підприємство «Спеціалізоване видавництво “Либідь”»,
вул. Пушкінська, 32, м. Київ, 01004

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 3055 від 12.12.2007

Віддруковано в ПП «Видавництво “Фенікс”»,
вул. Шутова, 136, м. Київ, 03067

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 271 від 07.12.2000